

WYTYCZNE DOTYCZĄCE
NAUCZANIA
O HOLOKAUŚCIE

INTERNATIONAL
**HOLOCAUST
REMEMBRANCE**
ALLIANCE

Zdjęcie na okładce: Uczestnicy seminarium Salzburg Global „Edukacja o Holokauście i zapobieganiu ludobójstwu” podczas analizy wytycznych IHRA w 2015 r. Prawa autorskie: Salzburg Global Seminar.

WYTYCZNE DOTYCZĄCE
NAUCZANIA
O HOLOKAUŚCIE

INTERNATIONAL
**HOLOCAUST
REMEMBRANCE**
ALLIANCE

Wydanie pierwsze opublikowane w 2019 r. przez International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA)

© 2019 IHRA

Wszystkie prawa zastrzeżone. Treść niniejszej publikacji może być swobodnie wykorzystywana i kopiowana w celach edukacyjnych i innych niekomercyjnych, pod warunkiem, że każdej reprodukcji towarzyszy wskazanie IHRA jako źródła.

O IHRA

Międzynarodowy Sojusz na rzecz Pamięci o Holokauście (IHRA) tworzą państwa, które podjęły zobowiązania wynikające z podpisanej w 2000 roku Deklaracji Sztokholmskiej i zaangażowały się w promowanie edukacji, rozwój badań oraz pielęgnowanie pamięci o Holokauście.

IHRA, znany wcześniej jako Grupa Zadaniowa ds. Współpracy Międzynarodowej w zakresie Edukacji, Upamiętniania i Badania Holokaustu (International Task Force, ITF) został powołany w 1998 r. przez byłego premiera Szwecji Görana Perssona. Dziś IHRA skupia ponad 40 krajów (w tym państw członkowskich i państw-obszerników), oraz współpracuje z kluczowymi międzynarodowymi organizacjami, które statutowo zajmują się problematyką Holokaustu.

Sieć ekspertów IHRA tworzą przedstawiciele czołowych światowych instytucji zaangażowanych w edukację, upamiętnianie i badania nad Holokaustem. Od 2019 r. do 2023 r. eksperci i przedstawiciele polityczni IHRA koncentrują swoje wysiłki na cyfrowym rejestrowaniu historycznych zapisów i przeciwdziałaniu zniekształceniom faktów historycznych.

O PUBLIKACJI

Niniejsza publikacja nawiązuje do wcześniejszych wytycznych dla nauczycieli i decydentów w zakresie polityki edukacyjnej, opracowanych przez ekspertów IHRA. Powstała w oparciu o wiedzę i doświadczenie wielu członków IHRA oraz dzięki zaangażowaniu wszystkich delegacji. Szczególne podziękowania kierujemy do następujących ekspertów: Jennifer Ciardelli (USA), Niels Weitkamp (Holandia), Andrea Szónyi (Węgry), Benjamin Geissert (Norwegia), Wolf Kaiser (Niemcy), Paula Cowan (Wielka Brytania), Lena Casiez (Francja) oraz Yessica San Roman (Hiszpania).

PRZEDMOWA

Dr Kathrin Meyer
Sekretarz IHRA

**„To się zdarzyło. Nie powinno, ale zdarzyło.
Nie może się powtórzyć. Jednak trudno
być pewnym. Dlatego edukacja
o Holokauście jest tak istotna.”**

Tymi znanymi słowami Göran Persson otworzył Międzynarodowe Forum Sztokholmskie na temat Holokaustu w 2000 roku. Podczas trzydniowych obrad Forum, edukacja była kluczowym hasłem w komunikatach szefów państw, nauczycieli, historyków oraz ocalałych. Pół wieku po zakończeniu Holokaustu, dla wszystkich zgromadzonych w Sztokholmie było jasne, że społeczność międzynarodowa jest odpowiedzialna za wspieranie kolejnego pokolenia w refleksji nad Zagładą i jej konsekwencjami. Edukacja była i pozostaje najważniejszym obszarem działalności IHRA. Abyśmy pamiętali o Holokauście.

Kiedy patrzę na delegatów IHRA, których jest ponad 300, przenika mnie ich pasja i głębia wiedza. Ale całe moje doświadczenie zawodowe nauczyło mnie, że sama pasja i wiedza nie wystarczą. Nawet najwspanialsze inicjatywy obywatelskie są niewystarczające. Potrzebujemy również zaangażowania rządów, odpowiedzialnych za prowadzenie szerokiej edukacji ich społeczeństw. Edukatorzy liczą na polityczne wsparcie, aby skutecznie uczyć i zachęcać innych do tej wyjątkowej, już podjętej przez nauczycieli pracy.

We wszystkich krajach członkowskich, różne instytucje – w tym nasze międzynarodowe organizacje partnerskie – niestrudzenie pracują nad edukacją uczniów oraz szkoleniem i rozwijaniem umiejętności nauczycieli. Dzięki tym instytucjom, w krajach członkowskich i tych spoza sojuszu dostępnych jest wiele wartościowych materiałów edukacyjnych. Dzięki zaangażowaniu i pracy delegatów IHRA mogę dziś przedstawić Państwu najnowsze „Wytyczne dotyczące nauczania o Holokauście”, które uzupełniają owe zasoby. Cieszę się, że to opracowanie powstało we współpracy z UNESCO i mam nadzieję, że inne organizacje będą nas wspierać w jego rozpowszechnianiu. Te Wytyczne są naszym wielkim osiągnięciem i dziękuję każdemu ekspertowi za rzeczowy i przemyślany wkład w ich opracowanie.

Deklaracja Sztokholmska stanowi, że „Będziemy promować edukację o Holokauście w naszych szkołach, na naszych uniwersytetach, w naszych społecznościach oraz zachęcać do podejmowania inicjatyw edukacyjnych w tym zakresie w innych instytucjach”. Niniejsza publikacja to krok w kierunku realizacji tego zobowiązania.

SPIIS TREŚCI

4	STRESZCZENIE
6	WSTĘP
10	DLACZEGO UCZYĆ O HOLOKAUŚCIE?
14	CZEGO UCZYĆ O HOLOKAUŚCIE?
22	JAK UCZYĆ O HOLOKAUŚCIE?
44	SŁOWNIK TERMINÓW
48	DEKLARACJA SZTOKHOLMSKA I ROBOCZE DEFINICJE IHRA
53	INNE ŹRÓDŁA INFORMACJI

1

DLACZEGO UCZYĆ

O HOLOKAUŚCIE?

12 PRZESŁANKI DO NAUCZANIA O HOLOKAUŚCIE

2

CZEGO UCZYĆ

O HOLOKAUŚCIE?

- 17 ZAKRES I SKALA HOLOKAUSTU
- 17 DLACZEGO DOSZŁO DO HOLOKAUSTU?
- 17 KONTEKST I UWARUNKOWANIA
- 19 RÓŻNE KONCEPCJE POSTRZEGANIA

3

JAK UCZYĆ

O HOLOKAUŚCIE?

- 24 PODSTAWOWE ZALECENIA
- 27 AKTYWNE NAUCZANIE I WSZECHSTRONNE UJĘCIE
- 32 KRYTYCZNE MYŚLENIE I AUTOREFLEKSJA
- 36 INNE ŹRÓŁA I ZASOBY DLA SKUTECZNEGO UCZENIA SIĘ
- 41 HISTORIA POWIĄZANA Z TERAŹNIEJSZOŚCIĄ: HOLOKAUST, LUDOBÓJSTWO, PRYPADKI ŁAMANIA PRAW CZŁOWIEKA

STRESZCZENIE

Holokaust był zorganizowanym przez państwo, systematycznym prześladowaniem i mordowaniem Żydów przez nazistowskie Niemcy oraz ich kolaborantów w latach 1933–1945. Ludobójstwo ogarnęło prawie cały kontynent. Zniszczyło nie tylko jednostki, rodziny, ale także całe społeczności i kultury wraz z ich wielowiekową tradycją. Prześladowania i mordowania dokonane przez nazistów wymierzone były także w inne wspólnoty i grupy społeczne. Nauczyciele prowadzący lekcje i zajęcia powinni zawsze pomagać uczniom w pogłębianiu wiedzy, na temat tego bezprecedensowego zniszczenia a także przyczyniać się do utrwalania pamięci o prześladowanych i zamordowanych osobach i grupach. Edukatorzy oraz uczniowie powinni być zachęceni do refleksji nad moralnymi, politycznymi i społecznymi kwestiami wynikającymi z Holokaustu i jego aktualnymi skutkami.

„Wytyczne do nauczania o Holokauście” są odzwierciedleniem wiedzy delegatów z ponad 30 krajów członkowskich. Ich intencją było dostarczenie decydom, praktykom i nauczycielom referencyjnego dokumentu pomocnego w kwestiach takich jak:

1. Rozwijanie wiedzy, w celu głębszego zrozumienia Holokaustu i podniesienia świadomości o konsekwencjach antysemityzmu;
2. Tworzenie środowiska dydaktycznego wzbudzającego zaangażowanie do nauki o Holokauście;
3. Promowanie krytycznego i refleksyjnego myślenia o Holokauście, w tym umiejętności reagowania na negowanie i zniekształcanie Holokaustu;
4. Prowadzenie edukacji o Prawach Człowieka i zapobieganie ludobójstwom.

DLACZEGO UCZYĆ O HOLOKAUŚCIE?

Wyposażenie uczących się w wiedzę na temat wydarzenia, którego wymiar zakwestionował ludzkie wartości jest oczywistą potrzebą. Nauczanie o Holokauście umożliwi zrozumienie niektórych mechanizmów i procesów prowadzących do ludobójstwa, a także ludzkich decyzji o przyjętej postawie służącej eskalacji, akceptacji lub stawiania oporu wobec procesu prześladowania i mordowania. Wyborów podejmowanych czasem w ekstremalnych okolicznościach.

W tej części przedstawiono wiele głębszych argumentów. Można posłużyć się nimi do refleksji i zastanowienia jak Holokaust wpływa na kształtowanie się naszej teraźniejszości. Nauczanie o Holokauście pozwala uczącym się rozwinąć umiejętność krytycznego myślenia oraz świadomość społeczną. Przyczynia się znacząco do ich rozwoju osobistego.

CZEGO UCZYĆ O HOLOKAUŚCIE?

Niniejszy zbiór zaleceń ma na celu pogłębienie zrozumienia Holokaustu poprzez zadawanie kluczowych pytań dotyczących historycznego kontekstu Zagłady, jej zakresu, skali oraz przyczyn i okoliczności. W tej części przedstawiono szereg krytycznych pytań, które nauczyciele mogą wykorzystać w badaniu Holokaustu. Oto cztery najważniejsze:

- Jakie były historyczne uwarunkowania i główne etapy tego ludobójstwa?
- Dlaczego ludzie uczestniczyli w tych zbrodniach i na czym polegał ich współudział?
- Jak Żydzi zareagowali na prześladowania i masowe mordowania?
- Dlaczego niektórzy ludzie stawiali opór tym zbrodniom i jak tego dokonywali?

Bardziej szczegółowe pytania uwzględniające różne perspektywy pozwolą uczącym się odkryć w jaki sposób i dlaczego doszło do Holokaustu. Zadawanie pytań pozwoli zrozumieć postępowanie ludzi i uwarunkowania zewnętrzne przed, w trakcie i po drugiej wojnie światowej. Będzie również motywacją do przestudiowania związków między Holokaustem a okrucieństwami dokonanymi względem Romów i Sinti, których dopuścili się naziści i ich kolaboranci. Edukatorzy chcący zbadać Holokaust zachęceni są do zadawania pytań, kto był odpowiedzialny i współwinny, co motywowało oprawców, współprawców, osoby postronne czy ratujących. Świadczenia ocalałych cechuje bardzo duża różnorodność wypowiedzi. Warto dostrzec i omówić doświadczenie Holokaustu w nawiązaniu do problemów współczesnego świata np. polityki wobec uchodźców, konsekwencje łamania praw człowieka nie tylko w odniesieniu do konkretnych ofiar, ale całych społeczeństw, oraz podejmowanie wysiłków na rzecz zapobiegania ludobójstwu.

JAK UCZYĆ O HOLOKAUŚCIE?

Nauczyciel musi mieć świadomość, że staranne przygotowanie zajęć i odpowiednio dobrany materiał pozwolą skutecznie uczyć o Holokauście. W tej części publikacji przedstawiono możliwości i wyzwania oraz zaprezentowano praktyczne działania i metody pracy do zastosowania w formalnych i nieformalnych warunkach edukacyjnych. Podkreślono wagę skrupulatności w mówieniu o faktach i porównaniach historycznych, precyzję używanego języka. Ważne jest skoncentrowanie się na uczniu, wspieranie jego krytycznego myślenia i refleksji. Równie istotny jest odpowiedni, przemyślany dobór pierwotnych i wtórnych źródeł, które ukazują wpływ indywidualnych czynników historycznych. Omówiono także konieczność uwzględniania uwarunkowań historycznych i unikanie pozahistorycznych porównań.

WSTĘP

„Wspólnie będziemy promować prowadzenie studiów nad Holokaustem we wszystkich jego wymiarach. Będziemy promować edukację o Holokauście w naszych szkołach, na naszych uniwersytetach, w naszych społecznościach, a także będziemy zachęcać do podejmowania inicjatyw edukacyjnych w tym zakresie w innych instytucjach.”

– Artykuł 5, Deklaracja Sztokholmska, 2000

UZASADNIENIE

Holokaust był wydarzeniem przełomowym w historii świata, wykraczającym poza granice geograficzne i oddziałującym na całość społeczeństw, których dotknął. Kilkadziesiąt lat później społeczeństwa nadal zmagają się z pamięcią o Holokauście oraz jego historycznymi zapisami, ponieważ wpływają na współczesną rzeczywistość. Nauczanie o Holokauście daje okazję do rozwijania krytycznego myślenia, świadomości społecznej i rozwoju osobistego. Jednak ten złożony temat stawia przed nauczycielami wiele wyzwań ze względu na jego traumatyczną naturę, szeroki zasięg i dynamikę ludzkiej natury, z której wynikają odmiennie światopoglądy (wśród nich także skrajne, jak rasizm i antysemityzm).

IHRA gromadzi państwa i ekspertów z ponad 30 krajów członkowskich, [promują edukację i upamiętnianie Holokaustu oraz wspierają rozwój badań nad Zagładą na całym świecie](#). Ze względu na swoją wyjątkową pozycję IHRA może zaproponować wytyczne dotyczące nauczania o Holokauście na bazie wiedzy jego międzynarodowych delegatów. Nauczanie o Holokauście stało się bardziej profesjonalne, zinstytucjonalizowane i zyskało wymiar globalny. Członkowie IHRA wnoszą do tego nauczania nowe wyniki badań historycznych i zwiększają zaangażowanie w edukację o Holokauście.

Pomimo tego, przegląd badań empirycznych IHRA związanych z [nauczaniem o Holokauście](#) ujawnił szereg wyzwań. Znaczące luki w wiedzy i zrozumieniu Holokaustu, rozpowszechnione mity i błędne rozumowanie oraz tendencja do unikania trudnych pytań na temat historii, zostały zidentyfikowane jako główne wyzwania w nauczaniu i rozumieniu Holokaustu. Ponadto każdy naród ma swoją historię i własną narrację o Holokauście, a także własną politykę edukacyjną i tradycje, które muszą być uwzględnione.

Zaktualizowane wytyczne, to zbiór doświadczeń i opinii ekspertów oraz informacji zwrotnych otrzymanych od nauczycieli z krajów członkowskich IHRA. Nie powstały one z zamiarem natychmiastowego wdrożenia, ale jako próba określenia obszaru i podejścia, na którym praktycy, nauczyciele i decydenci mogą ze sobą współpracować.

CELE TEJ PUBLIKACJI

Niniejsza publikacja jest uaktualnioną wersją pierwszych wytycznych IHRA dotyczących metodyki nauczania o Holokauście. Odświeżone Wytyczne to wkład do dyskusji prowadzonej przez naukowców, decydentów, praktyków oraz ogół społeczeństwa na temat właściwości i znaczenia nauczania i uczenia się o Holokauście dzisiaj. Wytyczne powstały z zamiarem dostarczenia decydentom, praktykom i nauczycielom materiału bazowego pomocnego w:

1. Rozwijaniu wiedzy, pogłębianiu zrozumienia Holokaustu i podniesieniu świadomości o konsekwencjach [antysemityzmu](#);
2. Tworzeniu środowiska dydaktycznego wzbudzającego zaangażowanie do nauki o Holokauście;
3. Promowaniu krytycznego i refleksyjnego myślenia o Holokauście, w tym umiejętności reagowania na [negowanie i zniekształcanie Holokaustu](#);
4. Prowadzeniu edukacji o Prawach Człowieka i zapobieganiu ludobójstwom

ZDEFINIOWANIE HOLOKAUSTU

Jak to zostało wskazane w rozdziale 3.1, edukacja o Holokauście wymaga konsekwentnego posługiwania się precyzyjnym słownictwem. Terminy „Holokaust” i „Shoah” odnoszą się do konkretnego ludobójstwa, które nazaczyło historię XX wieku. W Polsce stosowany jest termin „Zagłada”. Holokaust był zorganizowany przez państwo. Jego celem były systematyczne prześladowania i mordowania Żydów przez nazistowskie Niemcy i ich kolaborantów w latach 1933–1945. Apogeum tych działań przypadło w okresie II wojny światowej. Do ludobójstwa doszło w kontekście prześladowań i mordów kierowanych przez nazistów, których celem były także inne kultury – Romów i Sinti

Edukacja o Holokauście koncentruje się na analizie dyskryminacji, prześladowań, mordowania oraz na ludobójstwie Żydów dokonany przez narodowosocjalistyczny reżim i jego kolaborantów. W nauczaniu o Holokauście, aby zrozumieć całościowo problem, istotne jest też ukazanie nazistowskich zbrodni przeciwko nieżydowskim ofiarom. Ponieważ zasięg nazistowskiej agresji i prześladowań wykraczał poza Europę kontynentalną i objął również Afrykę Północną, warto, aby w nauczaniu o Holokauście przyjrzeć się także jak traktowali byli Żydzi w Afryce Północnej.

Przedstawione tu zalecenia dotyczą również nauczania o ludobójstwie Romów i Sinti. Edukacja wymaga dodatkowej wiedzy z zakresu historii Romów i Sinti, powodów uprzedzeń względem Cyganów (antycyganizm), a także nazistowskiej polityki prześladowań i Zagłady (polityka zakorzeniona w rasistowskiej ideologii). Ważne jest zrozumienie, że postawa uprzedzeń i niechęci wobec Sinti i Romów jest zakorzeniona w europejskiej historii oraz, że prawda o ludobójstwie Sinti i Romów była zatajana. Oficjalnie informacje na ten temat uznano dopiero w 1982 r. Działalność Komitetu IHRA ds. Ludobójstwa Romów ma na celu propagowanie wiedzy o romskim Porajmos za czasów narodowego socjalizmu oraz zaangażowaniu IHRA w informowanie, edukowanie, badanie i upamiętnianie ludobójstwa Romów (patrz rozdział: [Inne źródła informacji](#)).

NAUCZANIE

Edukacja o Holokauście powinna:

- **pogłębiać wiedzę** o tej bezprecedensowej zagładzie;
- **upamiętniać** pojedyncze ofiary i całe społeczności, które były prześladowane i mordowane;
- **zachęcać nauczycieli i uczniów do refleksji** nad zagadnieniami moralnymi, politycznymi i duchowymi związanymi z Holokaustem i ich dzisiejszym znaczeniem.

KONSPEKT

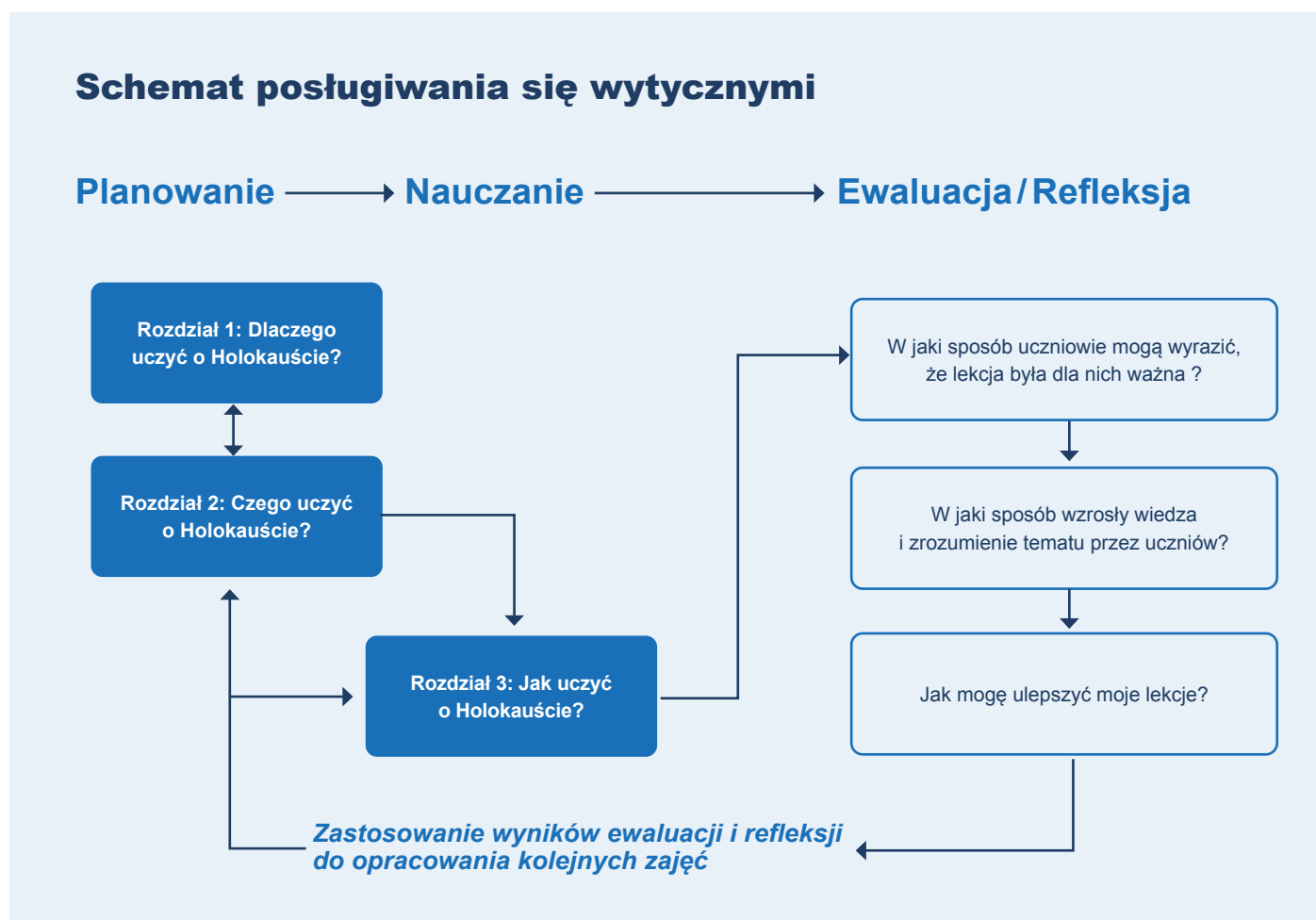
Wytyczne są podzielone na następujące obszary:

1. **Uzasadnienie:** [Dlaczego uczyć o Holokauście?](#)
2. **Problematyka:** [Czego uczyć o Holokauście?](#)
3. **Metody pracy:** [Jak uczyć o Holokauście?](#)
4. **Informacje uzupełniające:** [Inne źródła informacji](#) na temat nauczania o Holokauście oraz [słowniczek najważniejszych terminów](#).

DLA KOGO JEST TA PUBLIKACJA

Niniejsze Wytyczne zostały opracowane z myślą o decydentach, dyrektorach szkół, nauczycielach, edukatorach pracujących w formalnych i nieformalnych warunkach edukacyjnych. Korzyści z umiejętności krytycznego myślenia nie dotyczą tylko osób zaangażowanych w edukację. Z rozważań na temat „dlaczego, czego i jak” uczyć o Holokauście wszyscy mogą odnieść pożytek.

Przed zaplanowaniem lekcji zachęcamy nauczycieli, aby zapoznali się z rozdziałami 1 i 2 – odnośnie doboru treści, oraz rozdziałem 3 – w celu wyboru metod pracy. Informacje zawarte w rozdziale 3 – w celu wyboru metod pracy. Informacje zawarte w rozdziale 3. mogą być także pomocne dla dokonania oceny i ewaluacji przeprowadzonych lekcji oraz dalszej refleksji. W ten sposób, niniejsze wytyczne mogą być praktycznym narzędziem zarówno w pracy doświadczonych edukatorów, jak i nauczycieli zaczynających nauczanie o Holokauście. Poniższy wykres przedstawia schemat posługiwania się wytycznymi.

Rysunek 1. Schemat posługiwania się wytycznymi

1

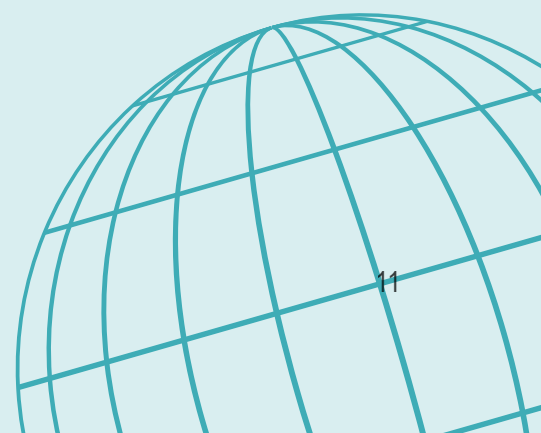
DLACZEGO UCZYĆ

O HOLOKAUŚCIE?

Na wstępie refleksja: jak sprawić, aby uczniowie zgłębiający wiedzę o Zagładzie czuli, że jest to ważne dla zrozumienia historii ich kraju? Ten rozdział ma pomóc decydom, dyrektorom szkół, nauczycielom, edukatorom sformułować przesłanki do nauczania o Holokauście poprzez wskazanie celów, których osiągnięcie jest możliwe dzięki edukacji o Holokauście. Ma to szczególne znaczenie dla państw członkowskich IHRA, które zobowiązały się promować edukację o Holokauście w swoich krajach.

Nauczanie o Holokauście tworzy okazję do rozbudzania krytycznego myślenia, świadomości społecznej i rozwoju osobistego. Holokaust był przełomowym wydarzeniem w historii świata. Przekroczył granice geograficzne, dotknął wszystkich grup społecznych. Wydarzył się podczas II wojny światowej. Kilkadziesiąt lat po Zagładzie, społeczeństwa nadal zmagają się z trudami zarówno tej pamięci, jak i jej historycznymi faktami i to w obliczu wyzwań współczesnego świata – przejawów antysemityzmu i ksenofobii, wciąż ujawnianych ludobójstw, kryzysu uchodźczego oraz zagrożeń dla wielu demokratycznych norm i wartości. Zwłaszcza ze strony przybierających na sile autorytarnych rządów i poprzez rozwój populistycznych, ekstremalnych ruchów społecznych w krajach (liberalnej) demokracji.

Nauczyciele w środowisku formalnym (szkoła) i nieformalnych (np. muzea) mogą angażować się poprzez odpowiedzialne, oparte na faktach podejście historyczne. Bezprecedensowy pod względem czasu i miejsca, Holokaust był jednakże dokonany przez ludzi. To rodzi trudne pytania: o indywidualną i zbiorową odpowiedzialność, znaczenie aktywnej postawy obywatelskiej, struktury i normy społeczne, które mogą stać się niebezpieczne dla niektórych grup a nawet całego społeczeństwa.

PRZESŁANKI DO NAUCZANIA O HOLOKAUŚCIE

- Holokaust był **bezprecedensową próbą wymordowania wszystkich europejskich Żydów**, wraz ze zniszczeniem ich kultury; wydarzenie to podważyło fundamenty ludzkich wartości.
- Badania nad Holokaustem wykazują, że **ludobójstwo jest procesem, który można zatrzymać**. Nie jest to zdarzenie spontaniczne albo nieuniknione. Holokaust ujawnił, że naród może wykorzystać biurokratyczne struktury, procesy i techniczne możliwości, oraz zaangażować społeczeństwo do wdrożenia polityki prowadzącej do wykluczenia, dyskryminacji i ludobójstwa.
- Badanie historii Holokaustu **ilustruje jak czynniki historyczne, społeczne, religijne, polityczne i ekonomiczne mogą zniszczyć i zdeintegrować wartości demokratyczne i prawa człowieka**. Ta analiza może zachęcić uczniów do próby zrozumienia mechanizmów i procesów prowadzących do ludobójstwa oraz do refleksji nad znaczeniem instytucji demokratycznych i praworządności. Pomoże to uczniom zidentyfikować okoliczności stanowiące zagrożenie dla tych struktur, a także zastanowić się nad własną rolą i odpowiedzialnością. Jak bronić wartości demokratycznych? Jak zapobiegać naruszeniom praw człowieka, które mogą doprowadzić do masowych okrucieństw?
- Nauczanie o Holokauście to **okazja do przyjrzenia się decyzjom i działaniom podjętym (lub zaniechanym) w świetle zapowiadającego się kryzysu**. Powinno to przypominać, że decyzje zawsze skutkują konsekwencjami, niezależnie od złożoności sytuacji, w których są podejmowane. Holokaust angażował rzesze ludzi, instytucji, organizacji i agencji rządowych na poziomie lokalnym, krajowym, regionalnym i globalnym. Analiza działań podejmowanych na różnych poziomach podczas Holokaustu rodzi pytania o to, jak jednostki i całe ugrupowania reagowały na wydarzenia związane z Holokaustem. Niezależnie od tego, czy kierowano się efektem politycznym, czy obawami o życie codzienne (strach, presja, chciwość lub obojętność), znajome i na pozór zwyczajne działania doprowadziły do niespodziewanych skutków.

- Edukacja o Holokauście **może przygotowywać uczniów do bardziej krytycznej oceny kulturowych interpretacji i prezentacji tego wydarzenia, a tym samym minimalizować ryzyko manipulacji.** W wielu krajach media powszechnie posługują się tematem lub motywem Holokaustu na potrzeby kultury masowej czy dyskursu politycznego. Nauczanie o Holokauście może pomóc uczniom w wykryciu zniekształceń i niedokładności, gdy wykorzystuje się Holokaust jako narzędzie retoryczne w służbie programów społecznych, politycznych czy moralnych.
- **Badanie antysemityzmu w kontekście nazistowskiej ideologii uwidacznia przejawy i konsekwencje uprzedzeń, stereotypów, ksenofobii i rasizmu.** Antysemityzm wciąż się utrzymuje, a nawet wzmacnia. Edukacja o Holokauście tworzy forum do badania historii i ewolucji antysemityzmu – głównego czynnika, który umożliwił Holokaust. Analiza narzędzi służących do propagowania antysemityzmu i nienawiści, w tym mowy nienawiści, propagandy, manipulacji mediów i przemocy ukierunkowanej na wybraną grupę, może pomóc uczniom zrozumieć mechanizmy stosowane do podziału społeczeństwa.
- Nauczanie o Holokauście **wprowadzi uczniów do upamiętniania ofiar Holokaustu, które w wielu krajach stało się częścią ich kultury.** W ramach szkolnego programu uczniowie są często zapraszani do udziału w międzynarodowych i lokalnych dniach pamięci oraz innych wydarzeniach upamiętniających. Upamiętnienie nie może zastąpić edukacji, ale trzeba pomóc uczniom w zdobyciu wiedzy potrzebnej do zrozumienia tych trudnych i wymownych aktów pamięci i celu ich kontynuacji w przyszłości. Udział w upamiętnianiu może ułatwić uczniom „przepracowanie” Holokaustu od strony emocjonalnej, które jest istotne w odkrywaniu traumatycznej historii. Tworzymy w ten sposób przestrzeń do refleksji filozoficznej, religijnej i politycznej, które są równie istotne jak programy nauczania.

2

CZEGO UCZYĆ

O HOLOKAUŚCIE?

Nauczanie i uczenie się o Holokauście będzie zawsze różne w zależności od kontekstu kraju czy lokalnych uwarunkowań. Konteksty te przesądzą o tym, które zagadnienia zostaną zbadane głębiej, a które ujęte tylko hasłowo.

Czas przeznaczony na szkolne lekcje o Holokauście musi jednak wystarczyć, aby uczniowie zastanowili się i poszukali dogłębnych, a nie tylko powierzchownych odpowiedzi na poniższe pytania:

- Jakie były historyczne uwarunkowania Zagłady i kolejne etapy jej procesu?
- Dlaczego ludzie uczestniczyli w mordowaniu i jak tego dokonywali?
- Jak Żydzi reagowali na prześladowania i masowe mordowania?
- Dlaczego niektórzy ludzie stawiali opór i jak tego dokonywali?

Zagadnienia poruszone w tym rozdziale nie wyczerpują tematu. Podjęto je z zamiarem wskazania kluczowych celów i treści nauczania. Rozumienie Holokaustu z czasem ulega zmianie; pytania, które dziś wydają się mniej ważne, mogą stać się bardzo istotne w przyszłości. Mając na uwadze to ważne zastrzeżenie, zachęcamy nauczycieli, aby umożliwili swoim uczniom zapoznanie się z tymi pytaniami.

Czego uczyć: podstawowa wiedza

Holokaust był zorganizowanym przez państwo, systematycznym prześladowaniem i mordowaniem Żydów przez nazistowskie Niemcy i ich kolaborantów w latach 1933–1945. Ludobójstwo ogarnęło cały kontynent. Zniszczyło nie tylko jednostki i rodziny, ale także całe społeczności i kultury, które rozwijały się przez wieki.

Jakie były kluczowe etapy, punkty zwrotne i decyzje w procesie ludobójstwa?

Jak i dlaczego ludzie popełnili/uczestniczyli/stali się współwinni tych przestępstw?

Jak Żydzi reagowali na prześladowania i masowe mordowania?

<i>Podłoże</i>	<i>Wzrost nazistowskiej siły</i>	<i>II wojna światowa</i>	<i>Bezpośredni skutek po wojnie</i>
<ul style="list-style-type: none">– europejski antyjudajizm– rosnący antysemityzm i rasizm– wpływ I wojny światowej	<ul style="list-style-type: none">– Żydzi w nazistowskiej ideologii i propagandzie– reakcja społeczeństwa niemieckiego na nazistów, przed i po przejęciu przez nich władzy– reakcja świata na nazistowskie prawo i politykę	<ul style="list-style-type: none">– wpływ wojny na prześladowania Żydów– opór i ratunek– oddziały śmierci Einsatzgruppen– termin podjęcia decyzji o eksterminacji europejskich Żydów– rola oddziałów w Ostatecznym Rozwiązaniu– wpływ zakończenia II wojny światowej	<ul style="list-style-type: none">– sytuacja ocalonych po wyzwoleniu– sprawiedliwość okresu przejściowego

Rysunek 2. Podstawowa wiedza historyczna na temat Holokaustu

2.1 ZAKRES I SKALA HOLOKAUSTU

Uczniowie powinni wiedzieć i rozumieć, że Holokaust był ludobójstwem, które ogarnęło prawie cały kontynent, unicestwiło nie tylko jednostki i rodziny, ale całe społeczności i kultury, które rozwijały się w Europie na przestrzeni wieków.

2.2 DLACZEGO DOSZŁO DO HOLOKAUSTU

Uczniowie powinni mieć możliwość przeanalizowania dlaczego i jak doszło do Holokaustu. Pomogą w tym poniższe pytania:

- Jakie były kluczowe etapy, punkty zwrotne oraz decyzje w procesie Zagłady?
- Dlaczego i jak ludzie uczestniczyli w zbrodniach? Dlaczego prześladowali? Dlaczego stawali się współnikami zbrodni?
- Jak Żydzi reagowali na prześladowania i masowe mordowania?

2.3 KONTEKST I UWARUNKOWANIA

Aby zrozumieć proces, który doprowadził do Holokaustu, należy przeanalizować go z wielu perspektyw i w kontekście różnych działań, przyjmując za punkt wyjścia następujące poniżej pytania. Konieczne dla tego zrozumienia jest przeanalizowanie sytuacji w danym kraju, a nawet regionie.

2.3.1 Sprzyjające podłoże

- Na czym polegał europejski antyjudyzm i jak wpłynęły na niego dogmaty chrześcijańskie?
- Jak w XIX wieku rozwinęła się ideologia antysemityzmu i rasizmu? Jak były osadzone te ideologie względem ideologii nacjonalistycznej?
- Jaki był wpływ pierwszej wojny światowej i rozwoju sytuacji politycznej w Europie w okresie międzywojennym na relacje ludności żydowskiej z ludnością innego pochodzenia etnicznego?

2.3.2 Wzrost nazistowskiej siły - wizja świata, rasistowska ideologia, założenia polityki

- W jaki sposób i dlaczego naziści skierowali swoją propagandę i politykę przeciw Żydom i innym kulturom?
- W jaki sposób ustanowienie narodowosocjalistycznej dyktatury, w szczególności zniesienie praw podstawowych i wypaczenie rządów prawa, utorowało drogę do Holocaustu i jak społeczeństwo niemieckie zareagowało na ten proces?
- W jaki sposób naziści odnosili się do praw i majątków Żydów w okresie przedwojennym?
- Jak świat zareagował na nazistowskie rządy i politykę?

2.3.3 Przebieg i przebieg Holocaustu w kontekście II wojny światowej

- W jaki sposób, po rozpoczęciu II wojny światowej przez nazistowskie Niemcy, naziści zaostrozali prześladowania Żydów i jak wpłynęło to na przebieg wojny?
- Dlaczego naziści zorganizowali wyłączenie Żydów i jak wpłynęło to na szanse prześladowanych na przeżycie?
- Jakie były rodzaje gett i jak były one wykorzystywane do segregacji, koncentracji i prześladowania społeczności?
- W jaki sposób mobilne oddziały śmierci Einsatzgruppen były w stanie zamordować setki tysięcy Żydów w ciągu pół roku, po inwazji Niemiec na Związek Radziecki?
- Kiedy naziści podjęli decyzję o próbie zamordowania wszystkich europejskich Żydów?
- [W jaki sposób masowe mordowanie osób niepełnosprawnych utorowało drogę do systematycznego zabijania Żydów?](#)
- W jaki sposób naziści wykorzystali obozy śmierci i inne obozy, aby zrealizować zamierzone „ostateczne rozwiązanie kwestii Żydów europejskich”?
- Jaki wpływ na prześladowania w krajach sprzymierzonych z Niemcami i przez nich okupowanych miały kolaboracja i opór?
- Jaką rolę odegrała klęska nazistowskich Niemiec i ich sojuszników w doprowadzeniu do końca Holocaustu?

2.3.4 Bezpośrednie następstwa Holokaustu tuż po zakończeniu II wojny światowej

- Z jakimi wyzwaniem musieli zmierzyć się ocaleni z Holokaustu po wyzwoleniu? Czym różniła się sytuacja ocalałych Żydów po wyzwoleniu, od sytuacji nieżydowskich ofiar prześladowań i działań wojennych?
- Ściganie zbrodni nazistowskich w okresie tuż powojennym w Europie? Czy zbrodnie wojenne rozliczono należycie?

2.4 RÓŻNE KONCEPCJE POSTRZEGANIA

Uczniowie powinni mieć możliwość zrozumienia różnych przyczyn i skutków masowych okrucieństw popełnianych przez nazistów i ich kolaborantów. Można rozważyć poniższe pytania:

- Które grupy padły ofiarą nazistowskich prześladowań i masowych mordów? Jakie były motywy prześladowań i ich skutki?
- W jaki sposób ludobójstwo Żydów odnosi się do innych okrucieństw popełnianych przez nazistów i ich współpracowników, w tym zbrodni przeciwko Romom i Sinti?

2.4.1 Odpowiedzialność

Jeśli uczniowie zaczną rozumieć w jaki sposób doszło do Holokaustu i zastanowią się nad pytaniami, jakie to wydarzenie stawia przed dzisiejszymi społeczeństwami, dojdą do przekonania, że nie można obarczyć odpowiedzialnością za zbrodnie tylko Hitlera i nazistów.

Można rozważyć poniższe pytania:

- Kto był odpowiedzialny i współwinny i jakie były ich motywacje? Jakie są różnice między odpowiedzialnością a współudziałem?
- Zabijanie było udziałem głównie mężczyzn, ale jakie drugoplanowe role pełniły kobiety, oraz jaka była ich odpowiedzialność za te zbrodnie?
- Jakie role pełniły nieżydowskie i żydowskie społeczności lokalne (w tym ratowanie i współpraca)?
- Jakie postawy przejawiała większość ludności w okupowanych krajach wobec prześladowań i mordów dokonywanych na Żydach?

- Kim byli ludzie i grupy, którzy podjęli ryzyko pomagania i ratowania Żydów? Co ich motywowało? Co powstrzymało lub zniechęciło innych do podobnych działań?
- Co i kiedy było wiadomo o prześladowaniach i mordowaniu Żydów?
- Jaka była reakcja świata na informację o prześladowaniach i mordowaniu Żydów?
- Co było wiadomo o ludobójstwie Romów i dlaczego nie zwróciło ono uwagi poza obszarami nazistowskiej dominacji?
- Co zrobili alianci, kraje neutralne politycznie, Kościoły i inni, aby ratować ofiary nazistowskiej zabrodni? Czy mogliby zrobić więcej?

2.4.2 Działanie ofiar

Ważne jest postrzeganie Holokaustu nie tylko z perspektywy źródeł, działań lub narracji oprawców. Żydzi i inne prześladowane grupy społeczne muszą przedstawiać to doświadczenie we własnym kontekście historycznym, a nie jawić się jako bierne ofiary przedmiotowo i masowo mordowane. Uczniowie powinni rozpoznać, że ofiary były zdolne do samodzielnego działania i na ujawnione zbrodnie reagowały najlepiej jak potrafiły, zgodnie ze zrozumieniem sytuacji i dostępnymi w tamtym czasie informacjami. Pomocne może być badanie:

Życie przed wojną

- Jak wyglądało życie Żydów w ich krajach ojczystych? Jak na to życie wpłynęły prześladowania zainicjowane przez nazistów, ich sojuszników i kolaborantów?

Reakcja i opór

- Jak naziści odizolowali Żydów od reszty społeczeństwa? Jak Żydzi zareagowali na tę izolację?
- Co charakteryzowało żydowskie przywództwo, edukację, społeczność, praktyki religijne i kulturę podczas Holokaustu?
- W jakim stopniu i w jaki sposób Żydzi mogli stawić opór? W jakim stopniu to zrobili? Co ich ograniczało lub utwierdzało w tych decyzjach i działaniach?
- W jaki sposób prześladowania nazistów dotykały mężczyzn, kobiety i dzieci? Jakie były ich reakcje na represje?

2.4.3 Znaczenie Holokaustu dziś

Uczniowie powinni mieć możliwość przedyskutowania, jakie znaczenie ma dla nas Holokaust dziś. Pomocne mogą być poniższe pytania:

- Jak badanie prześladowań ofiar nazistowskiej ideologii może pomóc w zrozumieniu wpływu naruszeń praw człowieka w realiach dzisiejszych społeczeństw? Jak dziś powinniśmy rozumieć zależności między stereotypami, uprzedzeniami, rolą kozła ofiarnego, dyskryminacją, prześladowaniami i ludobójstwem?
- Czy wiedza na temat żydowskich uchodźców przed Holokaustem, w jego trakcie i po nim może mieć znaczenie dla zrozumienia współczesnych kryzysów uchodźczych?
- Co wiedza o Holokauście może nam powiedzieć o procesie ludobójstwa, jego znakach ostrzegawczych i możliwościach interwencji. W jaki sposób można wzmocnić współczesne wysiłki na rzecz zapobiegania ludobójstwu?
- Czy istnieją konteksty, w których korzystanie ze zdjęć i dyskursu o Holokauście jest nieprzydatne lub problematyczne? Czy istnieją materiały dokumentujące Holokaust, które są szczególnie problematyczne?

3

JAK UCZYĆ

O HOLOKAUŚCIE?

Nie ma jedyne go „słusznego” sposobu nauczania, jednej modelowej metodyki pracy dającej się zastosować przez wszystkich nauczycieli. Dotyczy to każdego nauczane go przedmiotu. Przedstawione tutaj wytyczne, sformułowane w oparciu o praktyczne doświadczenia, mają być przydatne nauczycielom w tworzeniu własnych programów nauczania, uwzględniających indywidualne potrzeby edukacyjne uczniów.

3.1 PODSTAWOWE ZALECENIA

3.1.1 Nie bój się uczyć o Holokauście

Niektórzy nauczyciele wahają się przed zgłębianiem historii Holokaustu ze względu na świadomość trudności i wrażliwość tematu. Inni zastanawiają się, jak przekazać skalę tragedii i otchłań, która pochłonęła niewyobrażalną liczbę ludzkich istnień. Są tacy, którzy zastanawiają się, jak zaoszczędzić swoim uczniom traumy lub obawiają się kłopotliwych reakcji. Nauczyciele starają się antycypować zachowania i reakcje uczniów, które mogą być wywołane głębokością kontekstu.

O historii Holokaustu można opowiadać uczniom w każdym wieku, pod warunkiem, że metoda i treść są odpowiednie. Koncentrowanie się na indywidualnych historiach dotyczących ofiar, ucieczek i ratowania mogą być odpowiednie dla młodszych odbiorców. Starsi uczniowie mogą być poproszeni o zaangażowanie się w bardziej złożony i trudny materiał wykorzystujący wybrane dokumenty źródłowe. Wyboru źródeł i podręczników należy dokonać w odniesieniu do niniejszych wytycznych, a także z wrażliwością na potrzeby emocjonalne uczniów i po rozpoznaniu sytuacji rodzinnej każdego ucznia.

Podsumowując, nie należy obawiać się podejmowania tego tematu. Na początku może to wydawać się trudne, ale doświadczenie pokazuje, że o Holokauście można uczyć z powodzeniem. Należy zbadać i wykorzystać szeroki wachlarz dostępnych materiałów opisujących metody, najlepsze praktyki i konkretne strategie nauczania, które można wykorzystać podczas planowania, projektowania i prowadzenia lekcji.

3.1.2 Posługuj się precyzyjnym językiem

- Precyzja języka używanego do opisywania terminów i działań pomoże uczniom uniknąć uogólnień, które utrudniają zrozumienie. Na przykład termin „obóz” ma wiele znaczeń i może być używany do wskazania punktu zgromadzenia w terenie lub lokalizacji. Mimo, iż ludzie umierali i byli mordowani w wielu obozach utworzonych przez nazistów i ich kolaborantów, nie wszystkie obozy zostały zbudowane celowo jako ośrodki zabijania lub obozy śmierci. Poszczególne obozy pełniły inne funkcje w różnym czasie i obejmowały obozy koncentracyjne, obozy pracy niewolniczej i obozy przejściowe. Precyzyjne ich zdefiniowanie pomoże uniknąć nieporozumień.

- Użycie od samego początku nauczania zrozumiałej definicji terminu „Holokaust” (lub „Shoah”) zminimalizuje dezorientację uczniów. IHRA używa terminu „Holokaust”, aby opisać zorganizowane przez państwo, systematyczne prześladowania i mordowanie Żydów przez nazistowskie Niemcy oraz ich kolaborantów w latach 1933–1945. Szczyt tych prześladowań i mordów miał miejsce podczas drugiej wojny światowej. Niektóre organizacje i instytucje, reprezentujące władzę używają terminu „Holokaust” w bardzo szerokim znaczeniu próbując określić wszystkie ofiary prześladowań nazistowskich. Jednak większość historyków zajmujących się tym okresem posługuje się bardzo precyzyjną definicją, która uznaje, że Żydzi byli celem systematycznych prześladowań i mordowania w sposób, który odróżnia ich los od innych społeczności. Podobnie było jeszcze w odniesieniu do Sinty i Romów, których wszyscy począwszy od niemowląt do starców byli również skazani na anihilację. Dlatego należy ostrożnie analizować materiały źródłowe i przedstawiany w nich sposób rozumienia Holokaustu. Upewnij się, że zastosowane w nich terminy są spójne i dokładne.
- Nie bój się przyznać, że dla wielu osób termin „Holokaust” jest problematyczny. Złożony z dwóch greckich słów „Holokaust” oznacza ofiarę złożoną przez spalenie. Termin ten może błędnie sugerować, że masowe mordowanie Żydów było formą męczeństwa, a nie ludobójstwa. Z tego powodu wielu woli używać hebrajskiego słowa „Shoah”, co oznacza „katastrofa”.
- Pozwól uczniom na krytyczne omówienie terminologii. Wyjaśnij na przykład, że terminy takie jak „ostateczne rozwiązanie” lub „problem żydowski” były eufemizmami. Prześladowcy używali ich, aby wyrazić swój światopogląd za pomocą neutralnego języka, w celu bezstronnego opisu dokonanych działań. Również termin „getto” powinien zostać zdekonstruowany, aby wyjaśnić jego odmienne znaczenie zanim użyli go naziści.
- Nauczyciele są zachęceni do przyjrzenia się, w jaki sposób społeczeństwo mówi dziś o Holokauście, ponieważ społeczny dyskurs może wpłynąć na zrozumienie tematu przez uczniów. Kultura masowa i narracja społeczna mogą przyczyniać się do utrwalania mitów i błędnego zrozumienia historii. Podczas gdy spójność, dokładność i precyzja języka mogą pomóc w zrozumieniu uprzedzeń.

3.1.3 Pokaż szerokie tło i uwarunkowania

Holokaust był serią powiązanych wydarzeń, które miały miejsce w czasie trwania wojny i swoim zasięgiem wykraczały poza granice państw. Dlatego wydarzenia te nadal stanowią ważną część historii wielu europejskich państw i historii świata. Uczniowie powinni dotrzeć do stwierdzenia, że sposoby przeprowadzania Holokaustu były różne w zależności od kraju. Ponadto różne czynniki krótko-, średnio- i długoterminowe w historii Europy i świata umożliwiły ludobójstwo. Należy wspomóc ich zrozumienie pokazując szeroki kontekst, w którym zdarzył się Holokaust.

To szerokie tło zostało wnikliwie zgłębione przez badaczy. Warto wykorzystać rzetelne i najnowsze badania akademickie, które obejmują różne aspekty ludobójstwa i jego ewolucji przy planowaniu swojej pracy i poszczególnych lekcji.

3.2 AKTYWNE NAUCZANIE, WSZECHSTRONNE UJĘCIE

3.2.1 Stwórz środowisko pracy sprzyjające uczeniu się, z aktywną pedagogiką i podejściem skoncentrowanym na uczniu

Spróbuj stworzyć otwarte i bezpieczne środowisko uczenia się, w którym uczniowie mają miejsce i czas na refleksję, okazję do zadawania pytań, omawiania swoich przemyśleń oraz dzielenia się pomysłami, opiniami i obawami.

Holokaust kwestionuje wiele przekonań, które młodzi ludzie mogą mieć na temat społeczeństwa, postępu, cywilizacji i ludzkich zachowań. Uczniowie mogą mieć reakcje obronne, negatywne emocje a nawet niechęć do głębszego poznania historii okresu nazistowskiego lub Holokaustu. Manifestowane przez uczniów alternatywne poglądy i postawy mogą być także częścią ich reakcji. Wspierające i oparte na zaufaniu środowisko uczenia się jest ważne, aby takie kwestie mogły być otwarcie podjęte i omawiane.

Uczniowie budują swoje zrozumienie świata głównie poprzez własne doświadczenia i komunikację z innymi, a nie tylko w wyniku odbierania wiedzy przekazywanej przez nauczyciela. Należy wypracować podejście skoncentrowane na uczniu. Rolą nauczyciela jest tworzenie warunków do zdobywania przez uczniów własnych doświadczeń, a nie jedynie przekazywanie wiedzy i zachęcanie do aktywnej pracy.

3.2.2 Bądź wrażliwy na sytuację, emocje i obawy uczniów

Uczniowie w klasie różnią się, zarówno pod względem religijnym, kulturowym, społecznym, jak i etnicznym. Każdy uczeń wnosi do niej swoją rodzinną historię, uprzedzenia, osobiste emocje i obawy. Jeśli dodać do tego debatę publiczną i bieżące kwestie polityczne, to zróżnicowane podejście uczniów do tematu jest oczywistością. Dynamika klasy i debata publiczna są szansą, aby Holokaust był angażującym tematem.

Należy być wyczulonym na odczucia i opinie uczniów, szczególnie w kwestiach, które są dla nich bardzo ważne i stworzyć warunki do otwartego ich omówienia. Trzeba przygotować się na zbadanie innych historii ludobójstwa, rasizmu, zniewolenia, prześladowań lub kolonializmu we współczesnym świecie. Rozróżniać poszczególne przypadki, w tym przyczyny i charakter każdego z nich. Umieć omówić różnicę między „porównaniem” a „zrównaniem”.

Opór uczniów na wiedzę o prześladowaniach może oznaczać, że w ich odczuciu grupy społeczne z którymi się utożsamiają i które w przeszłości doświadczyły Holokaustu lub doświadczają cierpienia dziś zostały pominięte. Zapewnijmy uczniom możliwość poznania innych przykładów ludobójstwa, ale dopilnujmy, aby takie rozważania nie stały się próbą porównania i relatywizowania cierpienia, oceną która społeczność wycierpiała więcej (patrz rozdział 3.5.2).

3.2.3 Zastanów się nad edukacyjnym celem wykorzystywanych obrazów i tekstów

Obrazy i teksty powinny być wybierane starannie i mieć wyraźny cel edukacyjny. Przez wzgląd na szacunek zarówno dla ofiar Holocaustu, jak i dla uczniów w środowisku edukacyjnym wymagana jest duża wrażliwość i dokładne przemyślenie wyboru materiałów. Używanie obrazów z zamiarem szokowania i wywołania przerażenia uczniów jest uwłaczające dla prześladowanych i może utrwałać stereotypy Żydów jako biernych ofiar. Obrazy mogą również być nieodpowiednie ze względu na niedojrzałość uczniów, ich dużą wrażliwość emocjonalną czy poczucie skromności. O Holokauście można skutecznie uczyć bez odwoływania się do obrazów graficznych czy materiałów filmowych.

Podobnie jak w przypadku terminologii (patrz rozdział 3.1.2), zwracaj uwagę na pochodzenie wybieranych materiałów. Sprawcy wyprodukowali wiele zdjęć, filmów i dokumentów, które mogą być użyteczne dla celów edukacyjnych pod warunkiem, że zostanie wyjaśniony kontekst powstania tych materiałów. Nauczyciel powinien zawsze sprawdzać źródła materiałów i stale zadawać sobie pytanie o cele edukacyjne, które osiąga przy ich użyciu.

3.2.4 Ukazuj osobiste historie ludzi

Daj uczniom możliwość zobaczenia ofiar jako indywidualnych ludzi. Nauczyciele powinni znaleźć metody, aby pokazać skalę Holocaustu w zrozumiałym dla uczniów sposób. Tragedia Holocaustu, przedstawiana tylko w kategoriach statystycznych, jest trudna do wyobrażenia. Powtarzające się odniesienia do „sześciu milionów” niosą ryzyko pogrążenia wspólnot i indywidualnych ludzi w pozbawionej twarzy masie. Zaś próby wyobrażenia ogromu liczby ofiar mogą jeszcze bardziej odczłowieczać.

Tam, gdzie to możliwe, posługuj się biografiami, zeznaniami ocalałych oraz listami i pamiętnikami z tego okresu, aby pokazać doświadczenia ludzi. Uczniowie powinni poznać biografie prawdziwych osób, ich życie przed Holocaustem, rodzinę, przyjaciół, środowisko w którym żyli. Zawsze podkreślaj godność ofiar i ich życie zanim zostało przerwane.

3.2.5 Stwórz okazję do zbadania skomplikowanego charakteru ról, które ludzie odgrywali, zamiast wzmacniać stereotypy

Koncentrując się na opowieściach konkretnych osób, ich moralnych dylematach oraz dokonanych wyborach możemy sprawić, że historia Holocaustu stanie się bardziej bezpośrednia i interesująca dla uczniów, a przez to ważniejsza w ich życiu.

Użyj takich materiałów historycznych, które umożliwią uczniom analizę złożonych czynników wpływających na ludzkie działania. Pokaż, w jaki sposób ludzie dokonywali wyborów, które następnie prowokowały konkretne wydarzenia. Poprowadź dyskusję na temat ludzkiego

działania, które określało wiele czynników: pozycja społeczna, zasoby, ideologia oraz osobiste przekonania i motywacje. Terminy takie jak „sprawca”, „osoba postronna”, „ofiara” i „ratujący” rozwinęły się w trakcie badań nad Holocaustem w celu sklasyfikowania zachowań. Ludzkie postawy zwykle się przenikają: ktoś opisany w zdarzeniu jako „osoba postronna” może być „sprawcą” w innym kontekście, a nawet „ofiara” w innej sytuacji.

Należy wystrzegać się umacniania stereotypów, że wszyscy ratujący byli dobrymi bohaterami, wszyscy obserwatorzy – apatyczni, a sprawcy – sadystyczni. Podkreślaj, że „ofiary” nie były bierne, lecz reagowały na trudne i stresujące sytuacje w sposób na jaki pozwalał ich wiek, sytuacja i kontekst. Szczególną uwagę zwróć na to, aby unikać łatwych uogólnień na temat „charakteru narodowego”, które w razie ich sformułowania będą kwestionowane.

3.2.6 Nie próbuj określać sprawców jako „niehumanoidalnych”

Motywacje sprawców muszą być dogłębnie zbadane: uczniowie mogą korzystać z dokumentów oryginalnych, biografii, aby rozważyć czynniki mające wpływ na ich działanie. Pozycja społeczna, zasoby, ideologia, uprzedzenia, propaganda, ksenofobia, dehumanizacja, presja rówieśnicza, psychopatologia kryminalna, strach, władza lub chciwość, wszystkie te czynniki wpływały na decyzje o udziale lub współudziale w dokonaniu Holocaustu. Nie chodzi o usprawiedliwienie, ale zrozumienie, w jaki sposób ludzie dopuścili się zbrodni. Zrozumienie nie oznacza przyzwolenia.

Holocaust był doświadczeniem zwykłych ludzi. Mimo, iż oprawcy popełniali niehumanoidalne zbrodnie, większość nie była sadystycznymi psychopatami. Nazwanie, że wyrządzili „zło” nie jest wystarczającym wyjaśnieniem Holocaustu. Nauczyciele powinni pomóc uczniom w analizie zupełnie innego i trudniejszego pytania: jak to było po ludzku możliwe, że zwykli ludzie, którzy popełniali okrutne czyny i mordowali innych ludzi, w tym kobiety i dzieci, mogli być również kochającymi ojcami i mężami, żonami lub matkami?

3.2.7 Ostrożnie korzystaj z dramy i odgrywania ról

Uważaj podczas ćwiczeń dramy, kreatywnego pisania lub odgrywania ról, które zachęcają do wyobrażenia sobie bezpośredniego zaangażowania w Holocaust. Próby „wcielenia się” mogą prowadzić do fałszywych interpretacji lub trywializacji, ponieważ uczniowie próbują znaleźć porównania do własnego życia. Niektórzy młodzi ludzie mogą nadmiernie identyfikować się z jakąś rolą i ekscytować władzą nazistów. Mogą zdarzyć się przykłady chorobliwej fascynacji cierpieniem ofiar. Uczniowie mający traumatyczne doświadczenia życiowe lub trudne historie rodzinne mogą również doznać intensywnego stresu.

Zastanów się nad wdrożeniem działań wykorzystujących „pozycję obserwatora”, które naturalniej odzwierciedlają nasze stanowisko w stosunku do przeszłości. Na przykład uczniowie mogą zostać poproszeni o przyjęcie roli obserwatora z neutralnego kraju, reagującego na te wydarzenia. Może to być dziennikarka pisząca artykuł do swojej gazety o prześladowaniach Żydów, zaniepokojona obywatelka chcąca napisać list do swojego przedstawiciela politycznego lub działacz społeczny próbujący zmobilizować opinię publiczną. Takie działania pomogą motywować do nauki. Ujawnią kierunki działań, które uczniowie mogą podejmować zanurzeni w danej sytuacji, która może być podobna do sytuacji realnej dziś. Nauczyciele mogą wspierać prawdziwą empatię poprzez osobiste historie i świadectwa ocalałych.

Pamiętaj, aby po każdym ćwiczeniu wyobraźni i odgrywaniu ról przeprowadzić podsumowanie. Nauczyciel musi się upewnić, w jaki sposób uczniowie zareagowali na taki materiał i jak go przeżyli.

3.2.8 Zachęcaj do studiowania historii i pamięci lokalnej, regionalnej, narodowej i światowej

W krajach, w których doszło do Holokaustu, ucz o tym doświadczeniu w kontekście historii danego narodu w tym okresie, nie zapominając o europejskim wymiarze Holokaustu. Nauczyciel może pokazać perspektywę ofiar, ratujących, sprawców, współsprawców, członków ruchu oporu i przypadkowych świadków. Edukatorzy powinni inicjować i ułatwiać analizę powszechnych „narodowych” narracji z tego okresu.

3.2.9 Przyjmij interdyscyplinarne podejście do Holokaustu

Doświadczenie Holokaustu ujawniło skrajności ludzkich zachowań i dotknęło wielu dziedzin ludzkiej działalności. Dlatego edukację o Holokauście może prowadzić nauczyciel każdego przedmiotu. Podejście interdyscyplinarne wykorzystujące wiedzę z różnych dziedzin i ukazujące różne perspektywy może ułatwić zrozumienie Holokaustu.

Uczenie się o Holokauście podczas lekcji historii wywołuje silne emocje, które poezja, sztuka i muzyka oswajają i uwalniają poprzez pracę twórczą i koncepcyjną. Holokaust stawia ważne pytania moralne, teologiczne i etyczne, które uczniowie mogą zgłębiać także podczas lekcji religii i wiedzy o społeczeństwie. Godne polecenia są projekty edukacyjne, realizowane w Polsce i za granicą, które pozwalają na spotkania uczniów i pracę w międzynarodowym środowisku. Programy te przyczyniają się do lepszego zrozumienia historii Holokaustu w wymiarze lokalnym, regionalnym i globalnym.

Jednak taka edukacja wymaga dobrej komunikacji i współpracy nauczycieli różnych obszarów tematycznych. Potrzebne są interdyscyplinarne programy nauczania, które pozwolą na przemyślany rozwój wiedzy i zrozumienia. Cyfrowe platformy edukacyjne i narzędzia komunikacji mogą wspierać działania edukacyjne prowadzone przez nauczycieli.

3.3 KRYTYCZNE MYŚLENIE I AUTOREFLEKSJA

3.3.1 Pokaż, że Holocaustu można było uniknąć

Fakt, że wydarzenie historyczne miało miejsce i zostało udokumentowane, nie oznacza, że musiało do niego dojść. Holocaust wydarzył się, ponieważ pojedynczy ludzie, grupy społeczne i całe narody podjęły decyzje o takim a nie innym działaniu. Skupienie się na tych decyzjach pozwala wejrzeć w historię oraz ludzką naturę, a także wspomaga krytyczne myślenie na ten temat.

3.3.2 Ucz, że historia jest złożona

Zwróć uwagę uczniów, że złożone wydarzenia, takie jak Holocaust, prowokują do stawiania trudnych pytań, nie dostarczając automatycznie prostych odpowiedzi. Pragnienie „wyciągnięcia wniosków z Holocaustu”, to ryzyko uproszczeń na temat dobra i zła kończących się stwierdzeniem, że doszło do Holocaustu, ponieważ ludzie dokonali złych wyborów moralnych. W ten sposób odczytujemy historię tylko powierzchownie. Badanie Holocaustu stawia raczej pytania o naturę indywidualnego wyboru, „problem zła” i sposoby zaakceptowania przeszłości.

Daj uczniom możliwość dogłębnego przestudiowania i zbadania Holocaustu, w tym pytań przedstawionych w części „Czego uczyć”, które dotyczą dylematów ofiar, ratujących, prześladowców i postronnych świadków.

Ponadto należy omówić z uczniami tymczasowy charakter historycznych odpowiedzi. W miarę docierania do nowych dokumentów historycznych nasza wiedza ewoluuje. Zachęć uczniów, aby postrzegali swoją pracę nad Holocaustem jako próbę prowadzącą do chwilowego zrozumienia, a nie ostatecznej odpowiedzi.

Upamiętnianie i edukacja powinny być prowadzone oddzielnie. Działania upamiętniające mogą pomóc uczniom w oswojeniu trudnych emocji w świetle tak trudnego tematu.

3.3.3 Rozwijaj świadomość historyczną uczniów

- **Zachęcaj uczniów do krytycznej analizy różnych interpretacji Holocaustu**

Na uczenie się w klasie i nasze rozumienie przeszłości zawsze ma wpływ szerszy kontekst kulturowy. Można przedstawić Zagładę poprzez np. akademickie i nieakademickie prezentacje, filmy fabularne, środki masowego przekazu, filmy dokumentalne, sztukę, teatr, powieści, miejsca pamięci i muzea. Wszystkie te formy mogą pomóc w kształtowaniu pamięci zbiorowej. Na każdą taką interpretację i formę przedstawienia mają wpływ okoliczności, w których została ona opracowana, i może ona powiedzieć tyle samo o czasie i miejscu, w którym została sporządzona, jak o wydarzeniach, które przedstawia.

Powinno się umożliwić uczniom refleksję, w jaki sposób i dlaczego powstała taka interpretacja, dlaczego dokonano takiego wyboru materiałów, jakie były intencje autorów takiej formy przedstawienia przeszłości. Pomóż uczniom zrozumieć, że chociaż istnieją uzasadnione przesłanki debaty historycznej, to nie wszystkie interpretacje są jednakowo ważne.

- **Zachęć uczniów do udziału w wydarzeniach upamiętniających i refleksji**

Wydarzenia takie jak Dni Pamięci o Holokauście to impuls dla projektów międzypokoleniowych, zachęcających członków rodziny do dyskusji na tematy powiązane ze współczesnymi problemami, jak również inspirujących do odkrycia lokalnej historii.

Wyjście z sali lekcyjnej – fizyczne lub mentalne, przyjrzenie się okolicy i lokalnej społeczności, może stać się tematem lekcji. Można poprosić uczniów o rozważenie, w jaki sposób lokalna kultura kształtuje pamięć społeczności i miejsca upamiętnienia, jak lokalna społeczność pielęgnuje swoją historię, jakie wątki wybiera, aby konstruować własną narrację, czy w odniesieniu do historii państwa podnoszone się trudne wątki historyczne, oraz czym różnią się takie upamiętnienia od praktyk w innych krajach.

- **Podejmij refleksję nad znaczeniem historii dla budowania dzisiejszej tożsamości**

Świadomość historyczna uznaje, że każda narracja o minionych wydarzeniach jest kształtowana przez kontekst, w którym ta narracja jest tworzona. Świadomość historyczna przyjmuje, że nasze rozumienie przeszłości ma znaczenie dla pojedynczych ludzi i całych grup społecznych w teraźniejszości, a to będzie kształtować oczekiwania na przyszłość.

Pamięć zbiorowa to sposób, w jaki grupa ludzi pamięta doświadczenie historyczne, często odzwierciedlający wyznawane przez tę społeczność wartości. Pamięć ta jest przekazywana z pokolenia na pokolenie. Pamięć zbiorowa materializuje się podczas obchodzonych publicznie dni pamięci. Jej tworem są muzea i miejsca pamięci oraz przyjęte narracje narodowe. Pozwól uczniom zbadać ich udział w zbiorowej pamięci społeczności – instytucji publicznych, szkoły, mediów, rodziny.

Gdy uczniowie trafiają na różne historyczne narracje o Holokauście, zachęcaj ich do zadawania pytań takich jak:

1. Dlaczego kluczowe aspekty tych narracji różnią się?
2. Jakie elementy są obecne a jakie pomijane w różnych narracjach o Holokauście?
3. Co może być przyczyną tych różnic?

Rozpoznanie, w jaki sposób na nasze rozumienie przeszłości wpływają konteksty kulturowe, polityczne i czasowe oraz tożsamość, pomoże uczniom w rozwijaniu ich świadomości historycznej.

3.3.4 Pokazuj kulturę żydowską w innym kontekście

Naród żydowski ma długą historię i bogate dziedzictwo kulturowe. Upewnij się, że doświadczenie przez Żydów Holokaustu jest umieszczone w ujęciu pokazującym życie przed i po Zagładzie. Pokaż uczniom, że Żydzi nie byli tylko odczłowieczonymi i zdegradowanymi ofiarami nazistowskich prześladowań (patrz 2.4.2). Upewnij się, że uczniowie rozumieją ogromną stratę dla współczesnej kultury światowej, która powstała w wyniku zniszczenia kultury żydowskiej w Europie.

3.3.5 Unikaj legitymizacji zniekształceń i negowania przeszłości

O ile zaprzeczanie Holokaustu zdarza się rzadko, o tyle jego zniekształcanie są bardziej rozpowszechnionym zjawiskiem. Zarówno zniekształcanie, jak i zaprzeczanie podważają krytyczne myślenie, ignorują i dewalują dowody historyczne oraz oparte na faktach rozumienie historii.

Zaprzeczanie Holokaustu – zdefiniowane przez IHRA jako „propagandowy dyskurs, który zaprzecza rzeczywistości historycznej i eksterminacji Żydów” – jest często motywowane ideologicznie i stanowi część teorii spiskowej, która jest integralną częścią współczesnego antysemityzmu. Formy negacjonizmu mogą również obejmować obwinianie Żydów za wyolbrzymianie lub wymyślenie Zagłady dla uzyskania korzyści finansowych, wpływów lub władzy. Zaprzeczający próbują zasiać ziarna wątpliwości poprzez celowe zniekształcenie, lub fałszywe przedstawienie dowodów historycznych. Uważaj, aby nieświadomie nie legitymizować negujących poprzez udział w fałszywej debacie. Bądź czujny, aby nie przekazywać ideologicznie umotywowanych opinii. Nie traktuj zaprzeczania Holokaustu jako uzasadnionego historycznego argumentu. Nie podejmuj próby obalenia narracji negujących poprzez zwykłą historyczną debatę i racjonalną argumentację.

Podobnie jak wiele innych teorii spiskowych, zaprzeczanie Holokaustu może wzbudzić zainteresowanie i ciekawość wśród uczniów, ponieważ ta teoria kwestionuje ustalony i powszechnie zaakceptowany stan faktyczny, utożsamiany ze stanowiskiem władzy. W tym przypadku krytyczne pytania dotyczące Holokaustu niekoniecznie będą wynikały z przekonań ideologicznych, ale mogą być motywowane próbą podważenia ustalonych stanowisk lub próbą przetestowania nauczycieli czy innych autorytetów. Postaraj się sprawdzić, jaka jest motywacja ucznia do popierania zaprzeczania Holokaustu. Ustal to podczas dyskusji w klasie albo w rozmowie indywidualnej. Również pytanie, dlaczego ta perspektywa jest aprobowana przez ucznia, może być punktem wyjścia do ważnej dyskusji.

Zniekształcenie Holokaustu – „celowe wysiłki mające na celu usprawiedliwienie lub zminimalizowanie wpływu Holokaustu lub jego głównych założeń” – mogą być motywowane różnymi czynnikami. Polegają one między innymi na umniejszaniu znaczenia Holokaustu i zaciemnianiu odpowiedzialności nazistowskich Niemiec za Holokaust poprzez obwinianie innych narodów lub grup społecznych. Dotyczy to również zaprzeczeń i wypaczeń na temat ludobójstwa Romów i Sinti. Zniekształcenia te często przedstawiają te grupy etniczne jako element przestępczy, zasługujący na prześladowanie.

Zniekształcenia można odpiierać poprzez odnoszenie się do faktów historycznych, dostarczonych w dokumentach oryginalnych i literaturze badawczej. Refleksja i ciekawość nauczyciela na temat tego, gdzie uczniowie znaleźli dezinformujące ich materiały oraz co skłoniło ich do skorzystania z nich, może pomóc nauczycielom w przygotowaniu odpowiedniej reakcji i strategii. Skuteczne sposoby radzenia sobie z przypadkami zniekształceń na temat Holokaustu w klasie wymagają uprzedniego przygotowania nauczyciela.

Badanie zniekształcania i zaprzeczania Holokaustu powinno być traktowane oddzielnie od historii Holokaustu. Negacjonizm może być tematem oddzielnej lekcji poświęconej ewolucji form antysemityzmu. Może też zostać podjęty jako projekt z zakresu mediów i komunikacji badający manipulację stosowaną dla celów politycznych, społecznych lub ekonomicznych. Robocza definicja negacjonizmu i zniekształcania prawdy historycznej o Holokauście IHRA [Robocza definicja negacjonizmu i zniekształcania prawdy historycznej o Holokauście](#) IHRA może być stosowana w połączeniu z innymi definicjami, przedstawionymi w tej części lub zamieszczonymi w glosariuszu na końcu tej publikacji.

3.4 INNE ŹRÓDŁA I ZASOBY DLA SKUTECZNEGO NAUCZANIA

3.4.1 Zapewnij uczniom dostęp do oryginalnych dokumentów

Daj uczniom możliwość krytycznej analizy oryginalnego materiału źródłowego i zrozumienia, że analiza, interpretacja i ocena muszą opierać się na rzetelnej lekturze dowodów historycznych.

Sprawcy, ofiary, ratujący i postronni świadkowie ujawniają się w listach, dziennikach, gazetach, przemówieniach, dziełach sztuki, pokwitowaniach i oficjalnych dokumentach. Oryginalne dokumenty źródłowe są kluczowe dla zbadania motywacji, myśli, uczuć i postępowania ludzi. Są też istotne dla próby zrozumienia, dlaczego ludzie dokonali właśnie takich wyborów i dlaczego zdarzenia miały taki, a nie inny przebieg.

3.4.2 Odwołuj się do świadectw ocalałych

Oprócz nauki o historii, włączenie zeznań świadków mogących przekazać wiedzę z pierwszej ręki pomaga uczniom zrozumieć wpływ historii na życie ludzkie. Przywoływanie wydarzeń z osobistej perspektywy daje możliwość rozróżnienia faktów i refleksji, a także umożliwia uczniom zastanowienie się nad naturą pamięci.

W niektórych krajach nadal żyją ludzie, którzy przeżyli Holocaust. Jeśli to możliwe, skontaktuj się z osobą ocalałą i zaproś ją do spotkania z uczniami. Jest to wyjątkowe doświadczenie edukacyjne. Inni, którzy przeżyli i byli świadkami wydarzeń (np. ratujący), również dają przejmujące świadectwa. Kontakt z osobą ocalałą, która doświadczyła wydarzeń historycznych, pozwala na zrozumienie historii w sposób niemający porównania z żadnym innym.

Zapraszając do szkoły świadka lub osobę, która przeżyła Holocaust przede wszystkim przygotuj uczniów do tego spotkania. Aby skorzystać najlepiej z takiego doświadczenia, warto poprzedzić je lekcją pozwalającą uczniom na zdobycie odpowiedniej wiedzy na temat wydarzeń historycznych. Można odwołać się do oryginalnych dokumentów historycznych, a po spotkaniu podsumować je i omówić. Pamiętaj, że spotkanie ze świadkiem, to jedna z wielu możliwości przekazywania wiedzy historycznej. Rozważ wcześniejsze zapoznanie się z biografią osoby ocalałej. Pomóż uczniom zrozumieć, że chociaż upłynęło dużo czasu od tych wydarzeń, przywoływanie bolesnych wspomnień może być nadal trudne dla rozmówcy. Przygotuj uczniów i zachęć ich przed spotkaniem, aby pytali nie tylko o to, co wydarzyło się podczas Holocaustu, ale także jak wyglądało życie osoby ocalałej przed i po Zagładzie. W ten sposób uczniowie mają szansę ujrzeć tę biografię wielowymiarowo oraz być może zrozumieć, jak to życie było budowane po doświadczeniu Holocaustu.

Powoli odchodzą od nas świadkowie, którzy przeżyli Holocaust i którzy mogą opowiedzieć swoją historię następnym pokoleniom. Dlatego świadectwa zapisane na cyfrowych nośnikach wideo stanowią ważną, choć niepozbawioną wad alternatywę. Przygotowując

lekcję z wykorzystaniem nagrań i zapisów relacji ocalałych wykorzystuj ten materiał jako wspomagający i ułatwiający zrozumienie, nie zaś ilustrujący wydarzenie historyczne. Zamiast projekcji pełnometrażowych nagrań, użyj starannie wybranych fragmentów, aby osiągnąć edukacyjne cele lekcji. Zachowaj szczególną ostrożność wybierając fragmenty świadectw, które mają więcej głębszych warstw znaczeniowych. Wspieraj naukę uczniów z perspektywy poznawczej i emocjonalnej. Zawsze wyjaśniaj i podkreślaj kontekst historyczny relacjonowanych wydarzeń i kontekst w jakim przeprowadzona była rozmowa.

Jednym z wątków podejmowanych z uczniami może być czas, jaki upłynął od chwili udziału świadka w wydarzeniu historycznym, a chwilą w której zarejestrowano świadectwo. Uczniowie mogą zastanowić się, w jaki sposób na zapis relacji wpływa sama sytuacja nagrywania, proces historyzacji wspomnień przez świadka i pamięci zbiorowej, czy zmieniające się okoliczności życia osoby ocalałej. W artykule IHRA pt. „Nauczanie o Holokauście bez ocalałych” ([„Teaching about the Holocaust without survivors”](#)) nauczyciele znajdą więcej szczegółowych wskazówek i zaleceń na ten temat.

3.4.3 Bądź świadomy potencjału i ograniczeń materiałów edukacyjnych

Oceń historyczną wartość materiałów edukacyjnych i przeanalizuj wszystkie świadectwa i materiały źródłowe. W miarę możliwości pokazuj powiązania osobistych historii z lokalnymi wydarzeniami. Korzystaj z dzienników, listów, zdjęć i dokumentów osobistych pokazujących ofiary i ocalałych. Te materiały pomogą usłyszeć ich głosy. Korzystaj ze szczegółowych opisów wydarzeń, które podważają i obalają negatywne stereotypy obecne w społeczeństwie lub wśród uczniów. Aby rozwijać krytyczne myślenie, przedyskutuj z uczniami treści przedstawione w podręcznikach oraz materiałach edukacyjnych.

Zauważ, że znaczna część materiałów wizualnych i oryginalnych dokumentów przedstawiających Holokaust została wyprodukowana przez nazistów. Pamiętaj, że propagandowy przekaz nazistowskich materiałów dokumentalnych oraz okrucieństwo przedstawione na zdjęciach i filmach mogą wzmocnić negatywne poglądy na temat ofiar, a także obiektywizować, degradować i odczłowieczać te ofiary ponownie.

Weź pod uwagę rozwój poznawczy i emocjonalny uczniów. Upewnij się, że obrazy i teksty są odpowiednio dobrane, a uczniowie dobrze przygotowani na emocje, których mogą doświadczyć. Zaplanuj czas do refleksji i późniejszego omówienia reakcji i emocji.

3.4.4 Wykorzystaj zasoby inspirujące wyobraźnię

Powieści, nowele, wiersze i filmy fabularne o Holokauście nigdy nie zastąpią dokładnego studium wydarzeń historycznych, ale ich wartością jest indywidualne ujęcie i konkretne spojrzenie na naturę i konsekwencje zbrodni. Utwory o wysokiej wartości estetycznej przedstawiające Holokaust i koncentrujące się na doświadczeniach ofiar pomagają wzbudzić empatię i ułatwiają zrozumienie. Można to osiągnąć jednak tylko wtedy, gdy ich narracja i kompozycja pozbawione są sentymentalizmu i kiczu.

Materiały fikcyjne powinny odnosić się do konkretnych wydarzeń historycznych, faktów i uwarunkowań, bez pozahistorycznych manipulacji i modyfikacji. Wymóg ten szczególnie dotyczy filmów powstałych w oparciu o literaturę biograficzną lub pamiętniki, w których pod frazą „Oparte na prawdziwej historii” jest ukrywana znaczna swoboda w prezentowaniu prawdy historycznej.

Utworki fikcyjne i interpretacyjne są również wartościowe ponieważ:

- rozwijają krytyczne myślenie o narracjach historycznych i rozwijają świadomość historyczną;
- wspomagają interdyscyplinarne ujęcie edukacji o Holokauście;
- wyczulają uczniów na rozpoznawanie języka dyskryminacji i rasizmu.

Wartością spójnej historycznie fikcji, zwłaszcza w pracy z młodszymi uczniami jest też to, że przedstawia ona wydarzenia w sposób odpowiedni do wieku. Dobrane do wieku ilustracje w książeczkach obrazkowych mogą być odpowiednim bodźcem wizualnym wspierającym naukę.

Pierwszym wyzwaniem dla nauczycieli jest znalezienie i wykorzystanie fikcyjnych zasobów, które spełniają powyższe kryteria. Oznacza to, że nauczyciele muszą mieć solidną wiedzę historyczną, aby umiejętnie odróżniać nieprawidłowe informacje lub zniekształcenia (fikcję) od dokładnych lub realistycznych faktów historycznych (prawda). Zasoby fikcyjne to suplementy, a nie zamienniki faktograficznych zasobów archiwalnych. Nauczyciele uczący innych przedmiotów niż historia powinni skonsultować się z kolegami historykami, w celu wybrania odpowiednich utworów, wnikliwie je przeanalizować i dopiero wtedy posłużyć się nimi podczas lekcji.

Na każdym nauczycielu spoczywa odpowiedzialność, aby zapobiegać dezinformacji na temat Holokaustu. Oznacza to, że nauczyciel nie powinien wykorzystywać do nauczania o Holokauście fikcyjnych zasobów, które pomimo popularności, atrakcyjności i dostępności są problematyczne z powodu niespójności historycznej.

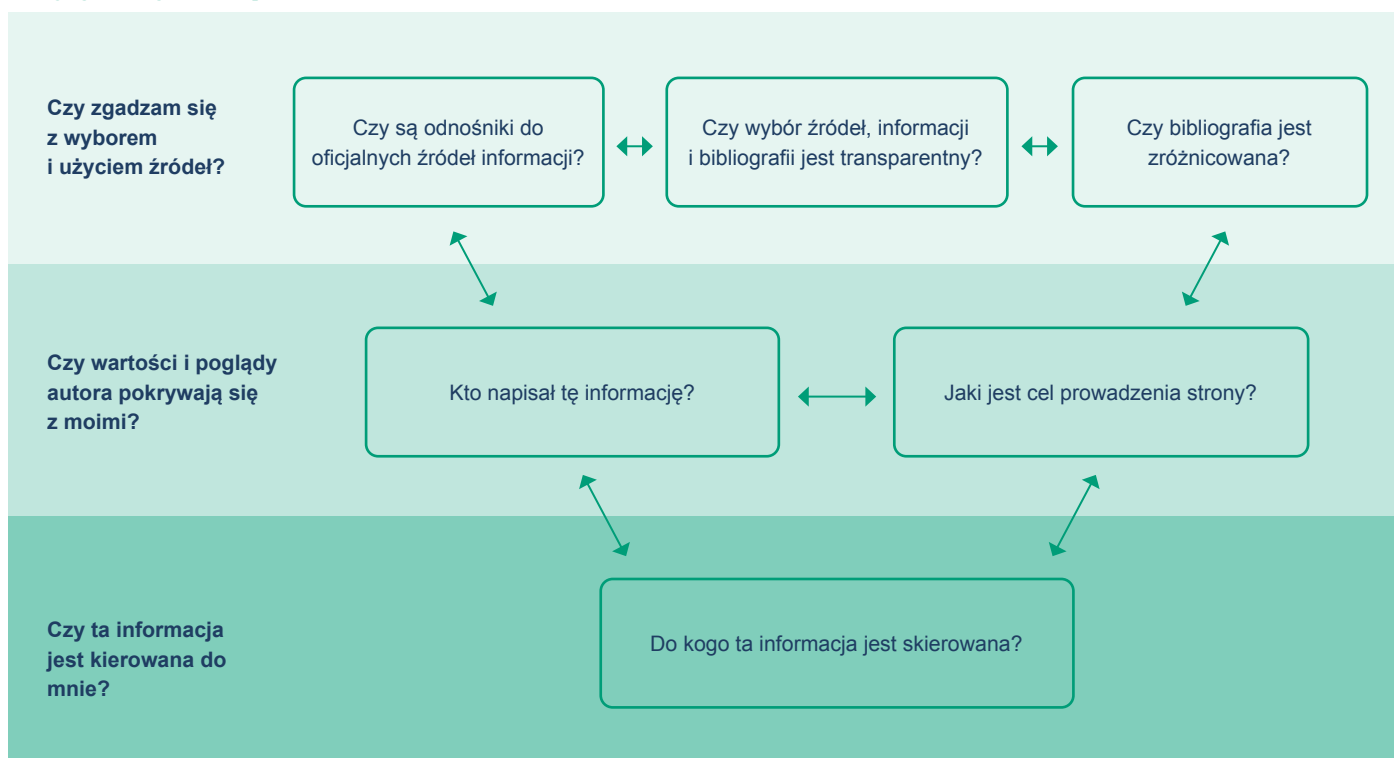
Powieść i film pt. „Chłopiec w pasiastej piżamie” są często używane w klasach anglojęzycznych. Choć historia może wzbudzić zainteresowanie uczniów, szczegóły i narracja zarówno książki, jak i filmu nie są wierne faktom historycznym i tworzą fałszywe wyobrażenia na temat ofiar, sprawców i kluczowych ról. Zbadanie tych kwestii poprzez porównanie ich ze źródłami historycznymi i dokumentami oryginalnymi stymuluje krytyczną ocenę fikcyjnego utworu, ale tylko przez zaawansowanych uczniów. Uczniowie posiadający niewielką wiedzę mogą sformułować błędne informacje na temat Holokaustu, które trudno im będzie później skorygować.

3.4.5 Wspieraj uczniów w krytycznej ocenie źródeł z Internetu

Internet jest niezastąpionym źródłem pozyskiwania informacji wpływającym na wiedzę, postrzeganie świata i kształtującym opinie uczniów. Choć jest cennym narzędziem wspierającym edukację i rozwój badań, nauczyciele i uczniowie muszą być ostrożni i krytyczni w korzystaniu ze stron internetowych i mediów społecznościowych. Najlepszą strategią jest korzystanie tylko z wiarygodnych i sprawdzonych stron spełniających przedstawione w tej publikacji kryteria. Użyj opracowanego przez IHRA [Międzynarodowego Katalogu Organizacji ds. Holokaustu](#) (International Directory of Holocaust Organizations), oraz „[Ludobójstwo Romów: przegląd organizacji międzynarodowych zajmujących się kwestiami historycznymi i współczesnymi](#)” (Roma Genocide: Overview of international organizations working on historical and contemporary issues), które mogą być wykorzystane do przygotowania lekcji.

Podkreśl potrzebę krytycznej oceny każdego źródła informacji. Uczniowie powinni rozumieć jak duże znaczenie dla informacji ma kontekst, w którym ona powstała. Narzędzia do krytycznej oceny materiałów oraz odpowiednie przygotowanie są kluczowe. Zachęcaj uczniów do zadawania pytań takich jak na poniższym schemacie:

Czy jest jakiś plan?

Rysunek 3. Przykładowe pytania do dokonania krytycznej oceny informacji pozyskanych z Internetu

Kolejnym ważnym kryterium oceny internetowego materiału źródłowego jest analiza pochodzenia, autentyczności i celu materiałów wizualnych – zdjęć i filmów. Umiejętność posługiwania się Internetem powinna być monitorowana i rozwijana, nie zaś domniemana, jak często ma to miejsce. Młodzi ludzie powinni zostać poinformowani o obecności stron internetowych i kanałów mediów społecznościowych o charakterze antysemitycznym i rasistowskim oraz o ich dezinformacyjnym i kłamliwym celu. Należy uczyć umiejętności analizowania związku między portalem publikującym materiał, autorami materiałów i ich odbiorcami.

Przydatne może być również zidentyfikowanie różnych kategorii mediów społecznościowych oraz omówienie ich działania, odbiorców i powodów, dla których ludzie z nich korzystają. Media społecznościowe obejmują:

Rysunek 4. Kategorie mediów społecznościowych

Należy pamiętać, że użycie poszczególnych witryn i aplikacji wymaga stałego monitorowania, ponieważ ich popularność podlega dynamicznym zmianom. Świadomość tego, w jaki sposób uczniowie korzystają z mediów społecznościowych, jest ważną częścią współczesnej edukacji.

3.5 HISTORIA POWIĄZANA Z TERAŹNIEJSZOŚCIĄ: HOLOKAUST, LUDOBÓJSTWO, PRZYPADKI ŁAMANIA PRAW CZŁOWIEKA

3.5.1 Zakres edukacji o prawach człowieka i jej związek z edukacją o Holokauście

Deklaracja Narodów Zjednoczonych w sprawie nauczania i szkolenia w dziedzinie praw człowieka (2011) określa trzy wymiary edukacji. Wymiary te są przedstawione na rysunku 5 poniżej wraz z zarysem, w jaki sposób można je powiązać z nauczaniem o Zagładzie.

Wymiar 1	Nauczanie o <i>prawach</i> człowieka: rozumienie norm i zasad praw człowieka.	Wpływ Holokaustu na sformułowanie, kodyfikację i umocnienie praw człowieka w Deklaracji ONZ o prawach człowieka oraz Konwencji o zapobieganiu i karaniu zbrodni ludobójstwa.
Wymiar 2	Nauczanie <i>poprzez prawa</i> człowieka: z użyciem metod opartych na podejściu właściwym dla praw człowieka.	Wykorzystanie aktywnych, skoncentrowanych na uczniu metod, które ułatwiają naukę w sposób, który szanuje, wspiera i zwiększa prawa uczniów i nauczycieli.
Wymiar 3	Nauczanie <i>dla praw</i> człowieka: przyznanie uczniom prawa do stosowania i przestrzegania zasad praw człowieka.	Nauczanie o Holokauście i zdobywanie wiedzy na jego temat dostarcza opisów mechanizmów i procesów prowadzących do łamania praw człowieka, które przeradzają się w ludobójstwo. Świat w czasie pokoju, zapobieganie ludobójstwu lub edukacja obywatelska – to różne perspektywy, które można wykorzystać do analizy Holokaustu.

Rysunek 5. Edukacja o prawach człowieka w odniesieniu do nauczania o Holokauście

3.5.2 Nauczanie o Holokauście i edukacja o prawach człowieka – o czym pamiętać

Podczas gdy nauczanie o Holokauście może być ważnym i łatwodostępnym narzędziem edukacji o prawach człowieka, nauczyciele powinni pamiętać o kilku ważnych kwestiach:

- a) Wszystkie zalecenia zawarte w tej publikacji dotyczące używania precyzyjnego języka wypowiedzi oraz stosowania metod skoncentrowanych na uczniu dotyczą także lekcji na temat edukacji o prawach człowieka.
- b) Bezprecedensowy charakter Holokaustu wymaga jego szczególnego ujęcia w procesie edukacji i trzeba być bardzo ostrożnym podczas dokonywania porównań Zagłady z innymi przejawami naruszeń praw człowieka. Porównywanie wydarzeń historycznych wymaga szczegółowej wiedzy. Bez niej ryzykujemy, że pobieżne i bezrefleksyjne porównanie utrudni zrozumienie, krytyczne myślenie i wnikliwą analizę. Nauczyciele powinni szczerze i jasno określić swój poziom wiedzy historycznej zarówno na temat Holokaustu, jak i innych badanych wydarzeń.
- c) Należy dokonać wyraźnego rozgraniczenia pomiędzy Holokaustem a naukami na przyszłość, które mogą z niego wypływać. Przeszłość wydarzyła się w konkretny sposób i z konkretnych powodów. Dlatego nadmierne upraszczanie faktów historycznych lub szersze koncepcje w celu podkreślenia konkretnej „nauki” nie służy ani uczniom, ani nauczycielom. Nauczyciele powinni zachować szczególną ostrożność w posługiwaniu się współczesną wiedzą lub wartościami w odniesieniu do przeszłości. Pierwotne źródła historyczne oraz humanizacja ofiar powinny uwydatniać różnice a także podobieństwa między różnymi wydarzeniami.

- d) Nauczyciele powinni zdecydowanie unikać porównań historycznych i współczesnych zbrodniarzy. Należy unikać także sądów sformułowanych w odniesieniu do „charakteru narodowego”. Warto natomiast ukazywać różnorodne reakcje narodu niemieckiego na nazistowską politykę – od entuzjastycznego poparcia przez współpracę po niezadowolenie, apatię i aktywny opór. Dotyczy to również badania przypadków współpracy. Unikaj porównywania zachowań ludzi w przeszłości, do wyjaśniania współczesnych postaw i reakcji.
- e) Upewnij się, że analiza ludobójstwa lub przykładów łamania praw człowieka nie prowadzi do porównywania wielkości cierpienia. Cierpienie ofiar nazistowskich prześladowań było ogromne i prawdziwe i nie należy posługiwać się nim jedynie do wzbudzania współczucia. Zarówno w przeszłości i teraźniejszości motywacje i działania podejmowane w celu dyskryminowania wybranej grupy społecznej, wyzysku ekonomicznego, prześladowania czy unicestwienia są często bardzo różne i złożone. Nauczyciele są winni wszystkim tym ofiarom należnego im zrozumienia i poszanowania dla ich cierpienia.

Przede wszystkim należy pamiętać, że edukacja o Holokauście jest odrębnym działem historii, który pozwala na ostrożne i rozważne łączenie różnych perspektyw. Ucząc o Holokauście przez pryzmat praw człowieka, nauczyciel powinien być uważny, aby nie upraszczać kontekstu historycznego, ani nie dopuszczać do pozahistorycznych porównań.

SŁOWNIK TERMINÓW

Antycyganizm: (antigypsyism) przejaw rasizmu względem osób nazywanych „Cyganami” mimo, że dotyczy **Sinti i Roma**.

Antyjudajizm: nienawiść i pogarda względem **Żydów** oparta na religijnych uprzedzeniach.

Antysemityzm: niewiążąca prawnie [robocza definicja antysemityzmu IHRA](#) stwierdza, że „**Antysemityzm to określone postrzeganie Żydów, które może się wyrażać jako nienawiść do nich. Antysemityzm przejawia się zarówno w słowach, jak i czynach skierowanych przeciwko Żydom lub osobom, które nie są Żydami, oraz ich własności, a także przeciw instytucjom i obiektom religijnym społeczności żydowskiej**”. Zawiera ona przykłady przejawów antysemityzmu obserwowanych dzisiaj. W okresie przed i podczas Holokaustu naziści i ich kolaboranci traktowali Żydów przejawiając antysemityzm. Skutki antysemityzmu prowadziły od uprzedzeń społecznych i ograniczeń prawnych, do masowego zniewolenia, gettoizacji, deportacji i mordowania.

Postronni świadkowie (obserwatorzy): (bystanders) indywidualne osoby i państwa, które były świadome zbrodni nazistowskich i postanowiły nie interweniować pomimo swobody działania, potencjalnie wzmacniając determinację sprawców do dokonywania zbrodni.

Kolaboranci: (collaborators) reżimy i osoby, które współpracowały z nazistami, aktywnie wspierały ich politykę i z własnej inicjatywy prowadziły działania według nazistowskich rozkazów.

Obozy koncentracyjne: (concentration camps) ośrodki powstałe w nazistowskich Niemczech, aby więzić politycznych wrogów i przeciwników. Obozy były często położone na przedmieściach dużych miast. Manifestowały gotowość nazistowskiego reżimu do użycia przemocy i terroru. Więźniowie w obozach koncentracyjnych byli przetrzymywani w nieludzkich warunkach, głodzeni, poddawani torturom oraz, w niektórych obozach, eksperymentom medycznym. Po wybuchu II wojny światowej władze niemieckie rozbudowały sieć obozów koncentracyjnych. Do końca wojny sieć obozów obejmowała obozy pracy mające na celu wykorzystanie przymusowej pracy więźniów; obozy tranzytowe pełniące funkcję obozów zbiorczych, służące logistyce transportów ludzi do docelowych obozów i ośrodków zagłady, a także obozy koncentracyjne tworzone od 1933 r. takie jak KL Dachau, obozy zagłady, w których dokonywano masowego mordowania ludobójstwa Żydów, zostały zbudowane na przełomie 1941 r. i 1942 r.

Zbrodnie przeciwko ludzkości: (crimes against humanity) definicja zawarta w art. 6 karty Norymberskiej została dopracowana i uzupełniona przez rzymski statut Międzynarodowego Trybunału Karnego, przyjęty przez Organizację Narodów Zjednoczonych w 1998 r. Zgodnie z art. 7 zabójstwo, eksterminacja, zniewolenie, deportacja lub przymusowe przemieszczenie ludności, uwięzienie z naruszeniem podstawowych zasad prawa międzynarodowego, tortury, gwałt i inne ciężkie czyny umyślnie powodujące cierpienie lub poważne zranienia, niszczenie zdrowia psychicznego lub fizycznego są postrzegane jako przestępstwa przeciwko ludzkości, gdy popełniane są w ramach powszechnego lub systematycznego atakowania ludności cywilnej.

Obozy zagłady: (death camps/killing centres) obozy założone w celu systematycznego mordowania Żydów i Romów. Kulmhof (Chełmno) oraz obozy w Bełżcu, Sobiborze i Treblince służyły wyłącznie temu celowi. Auschwitz, Majdanek i Maly Trostinets były przygotowane do mordowania, ale pełniły też funkcje obozów koncentracyjnych, obozów pracy przymusowej oraz obozów tranzytowych.

Einsatzgruppen: grupy operacyjne Policji Bezpieczeństwa i Służb Bezpieczeństwa SS utworzone po niemieckiej inwazji na Związek Radziecki w 1941 r. Jednostki te, wspierane przez jednostki Policji Porządkowej i lokalnych współpracowników, systematycznie przeprowadzały eksterminację ludności żydowskiej Europy Wschodniej masowo rozstrzelując i trując ofiary gazami spalinowymi przy użyciu specjalnych ciężarówek-komór gazowych.

Holokaust: zorganizowane przez państwo, systematyczne prześladowania i mordowanie Żydów przez nazistowskie Niemcy i ich kolaborantów w latach 1933–1945.

Negacjonizm: (Holocaust denial) [Robocza definicja negacjonizmu i zniekształcania prawdy historycznej o Holokauście IHRA](#): „propagandowy dyskurs, który neguje rzeczywistość historyczną oraz eksterminację Żydów przez nazistów i ich kolaborantów podczas II wojny światowej. Negacjonizm odnosi się w szczególności do wszelkich prób twierdzenia, że Holokaust/Szoa w ogóle się nie wydarzył. Negacjonizm może obejmować publiczne negowanie lub poddawanie w wątpliwość stosowania podstawowych metod Zagłady (np. komór gazowych, masowych egzekucji, głodzenia, torturowania) lub zamiaru dokonania ludobójstwa na narodzie żydowskim.”

Zniekształcanie: (Holocaust distortion) [Robocza definicja negacjonizmu i zniekształcania prawdy historycznej o Holokauście IHRA](#) odnosi się do wielu przykładów podważania faktów związanych z Holokaustem. Wśród przykładów zniekształceń jest rażące umniejszanie liczby ofiar Holokaustu, próba obwiniania Żydów za spowodowanie własnego ludobójstwa oraz oświadczenia, które uznają Zagładę za pozytywne wydarzenie historyczne.

Ludobójstwo: (genocide) Artykuł 2 Konwencji ONZ w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa (1948) definiuje ludobójstwo jako „każdy z następujących czynów popełnionych z zamiarem zniszczenia w całości lub części grupy narodowej, etnicznej, rasowej lub religijnej:

- (a) zabójstwo członków grupy;
- (b) spowodowanie poważnego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia psychicznego; członków grupy;
- (c) celowe narzucanie warunków życia obliczonych na spowodowanie całkowitego lub częściowego zniszczenia fizycznego;
- (d) stosowanie środków mających na celu wstrzymanie urodzin w obrębie grupy;
- (e) przymusowe przekazywanie dzieci członków grupy do innej grupy.”

Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych przyjęło konwencję 9 grudnia 1948 r. Weszła ona w życie 12 stycznia 1951 r. i do dziś jest prawnie obowiązująca. Z różnych powodów naukowcy posługują się także innymi definicjami.

Getto: (ghetto) wydzielone i najczęściej zamknięte obszary, tworzone przez władze okupacyjne, do których przymusowo przesiedlano ludność żydowską z danego terenu. Podczas II wojny światowej większość gett znajdowała się w Europie Środkowej i Wschodniej, w tym na terytoriach wcielonych do III Rzeszy w latach 1939–1941.

Prawa człowieka: (human rights) prawa przynależne wszystkim ludziom, bez względu na rasę, płeć, narodowość, pochodzenie etniczne, język, religię lub inny status. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, ogłoszona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 10 grudnia 1948 r., uczyniła prawa człowieka ważnym elementem prawa międzynarodowego.

Prawa człowieka nie są wytworem XX wieku. Były już widoczne w starożytnych kodeksach prawnych i religijnych podkreślających indywidualność i godność jednostki. Prawa człowieka są nieodzownym elementem demokratycznych idei i instytucji w Europie od czasu Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela, zredagowanej w 1789 r. podczas Rewolucji Francuskiej.

Żydzi: (Jews) judaizm ortodoksyjny i reformowany definiuje Żyda jako osobę, której matka jest Żydówką lub osobę, która przeszła na judaizm; Liberalny judaizm uznaje za Żyda także osobę, która ma żydowskiego ojca. Dla nazistów Żydem był każdy z trzema lub czterema żydowskimi dziadkami, bez względu na przekonania religijne lub przodków. Należy również zauważyć, że w czasie II wojny światowej prawo rasowe było różnie stosowane w poszczególnych miejscach okupowanych i kontrolowanych przez nazistów i ich kolaborantów.

Aby jeszcze bardziej skomplikować definicję rasy, prawo norymberskie wyodrębniło także rasę mieszaną, to znaczy ludzi mających tylko jednego lub dwóch dziadków urodzonych w żydowskiej wspólnotie religijnej. Byli oni klasyfikowani jako ani Niemcy, ani Żydzi i nazywani Mischlinge. Cieszyli się tymi samymi prawami co „rasowi” Niemcy, ale ich prawa były ciągle ograniczane przez kolejne ustawodawstwo.

Wyzwoliciele: (liberators) osoby, które położyły kres cierpieniom i przyczyniły się do uwolnienia więźniów obozów lub osób zmuszanych przez nazistów i ich kolaborantów do ukrywania się. Termin ten jest stosowany w odniesieniu do żołnierzy, lekarzy, urzędników religijnych, i którzy przybyli do obozów koncentracyjnych w latach 1944–1945.

Naziści: (Nazis) Niemcy i Austriacy, którzy byli członkami Narodowosocjalistycznej Niemieckiej Partii Robotniczej lub aktywnie wspierali reżim Hitlera.

Prześladowcy: (perpetrators) osoby, które planowały, organizowały, aktywnie promowały i / lub wprowadzały akty prześladowań i mordowania.

Rasizm: (racism) instytucjonalne i / lub indywidualne uprzedzenia, dyskryminacja lub antagonizm skierowany przeciwko innej grupie etnicznej, oparty na przekonaniu, że własna grupa jest lepsza.

Ratujący: (rescuers) osoby, które na różne sposoby pomagały ofiarom nazistów z zamiarem ratowania ich życia. Ratujący Żydów, którzy pomagali im bezinteresownie, nazywani są „Sprawiedliwymi (wśród narodów świata)”. Tytuł nadawany jest przez Yad Vashem, Izraelskie Muzeum Holokaustu i Miejsce Pamięci na podstawie świadectw i dokumentów

potwierdzających, że ratowanie zostało podjęte z pobudek altruistycznych, a nie dla osobistych korzyści.

Ruch oporu: (resistance) działania mające na celu utrudnienie lub powstrzymanie zbrodniczej polityki nazistów. Ponieważ naziści dążyli do wymordowania wszystkich europejskich Żydów, pomoc i ratowanie Żydów można uznać za formę oporu od co najmniej początku 1942 r. Odniesienie się do konkretnych warunków lokalnych jest niezbędne do zrozumienia tego terminu.

Członkowie ruchu oporu: (resisters) osoby, które aktywnie i na różne sposoby sprzeciwiały się nazistowskiej polityce.

Romowie i Sinti: (Roma and Sinti) osiedlili się w krajach współczesnej Europy przed wiekami. Termin „Sinti” oznacza członków mniejszości etnicznej, która osiedliła się w Niemczech i krajach sąsiednich na początku XV wieku. Termin „Romowie” odnosi się do mniejszości etnicznej, która żyła we wschodniej i południowo-wschodniej Europie od średniowiecza. Od początku XVIII wieku Romowie migrowali do zachodniej Europy i tam osiedlali się. Poza krajami niemieckojęzycznymi termin „Romowie” jest używany do zbiorowego określenia całej mniejszości etnicznej. Podobnie jak Żydzi, Sinti i Romowie byli uznawani za „rasowo obcych” i dlatego wykluczano ich ze społeczeństwa. Naziści prześladowali „Cyganów”, którzy mieli co najmniej jednego pradziadka zidentyfikowanego jako „Cygan”. Początkowe prześladowania przerodziły się w ludobójstwo Romów, którzy zamieszkiwali znajdujące się pod okupacją nazistów.

Szoa: (Shoah) hebrajskie słowo oznaczające katastrofę lub zniszczenie. Używane jest w kulturze izraelskiej na określenie Holocaustu. Pozwala uniknąć sugestii, że ofiary były „składane w ofierze” lub były „męczennikami”. Termin jest powszechnie stosowany we Francji i innych częściach Europy, gdzie zyskał popularność po filmie Shoah (1985) w reżyserii Claude’a Lanzmanna.

Ocalali: (survivors) osoby, które przeżyły Holocaust, rozumiany jako sponsorowane przez państwo, systematyczne prześladowania i mordowanie Żydów przez nazistowskie Niemcy i ich kolaborantów w latach 1933–1945. Oprócz tych, którzy przeżyli obozy koncentracyjne, getta i rozstrzeliwania Einsatzgruppen, ta kategoria obejmuje także żydowskich uchodźców z Niemiec i Austrii w latach 30. XX wieku oraz osoby uratowane w takich operacjach, jak np. Kindertransport. Ocalali, to także dzieci ukrywane lub oddane do adopcji w celu ukrycia ich tożsamości. Termin „drugie i trzecie pokolenie ocalałych” odnosi się odpowiednio do dzieci i wnuków osób, które przeżyły Holocaust.

Wymiar sprawiedliwości okresu przejściowego: (transitional justice) środki sądowe i pozasądowe Wprowadzone w celu naprawienia skutków represji, łamania praw człowieka i masowych zbrodni w okresie transformacji politycznych, od reżimów dyktatorskich lub od konfliktów domowych po demokrację, praworządność, stosunki pokojowe. Oprócz dochodzenia karnego i ścigania sprawców, przejściowy wymiar sprawiedliwości obejmuje dokumentację zbrodni, zadośćuczynienia i przepisy gwarantujące, że nie dojdzie do jej powtórzenia.

Ofiary: (victims) osoby, które zostały zamordowane przez nazistów lub ich kolaborantów lub odniosły poważne straty z powodu aktów prześladowań.

DEKLARACJA SZTOKHOLMSKA I ROBOCZE DEFINICJE IHRA

DEKLARACJA SZTOKHOLMSKA

Deklaracja Międzynarodowego Forum Sztokholmskiego w sprawie Holokaustu (zwana „Deklaracją Sztokholmską”) jest dokumentem założycielskim Międzynarodowego Sojuszu Pamięci o Holokauście i służy jako potwierdzenie zaangażowania każdego kraju członkowskiego IHRA we wspólne zobowiązania.

1. Holokaust (Shoah) w sposób fundamentalny podważył zasady, na których oparta jest cywilizacja. Bezprecedensowy mechanizm Holokaustu będzie zawsze niósł uniwersalne przesłanie. Pomimo upływu ponad 50 lat wciąż żyją uczestnicy tych wydarzeń, którzy mogą dać świadectwo tragedii, jaka stała się udziałem narodu żydowskiego w czasie Holokaustu. Również ogromne cierpienia milionów innych ofiar nazistów pozostawiły niezatarte piętno w historii Europy.
2. Rozmiary Holokaustu, zaplanowanego i przeprowadzonego przez nazistów muszą na zawsze być zachowane w naszej zbiorowej pamięci. Bezinteresowna ofiara tych, którzy stawili opór nazistom, którzy często z narażeniem własnego życia chronili bądź ratowali ofiary Holokaustu, musi na zawsze pozostać zapamiętana. Głębia tej tragedii, jak również wyżyny heroizmu tych ludzi mogą być kamieniami milowymi w naszym pojmowaniu zdolności człowieka do czynienia zła i dobra.
3. Ponieważ ludzkość nadal naznaczona jest piętnem ludobójstwa, czystek etnicznych, rasizmu, antysemityzmu i ksenofobii, zbiorową powinnością społeczności międzynarodowej jest walka ze współczesnymi przejawami zła. Wspólnie musimy podtrzymać tragiczną prawdę o Holokauście i przeciwstawić się tym, którzy ją podważają. Musimy razem wzmocnić moralne zaangażowanie społeczeństw i polityczne zaangażowanie naszych rządów, dzięki czemu przyszłe pokolenia będą rozumiały przyczyny Holokaustu i będą zdolne do refleksji nad jego konsekwencjami.
4. Zobowiązujemy się zwiększyć nasze wysiłki mające na celu promowanie edukacji, upamiętnienia i badań nad Holokaustem zarówno w krajach, które podjęły już działania w tej dziedzinie, jak też w krajach, które chcą przyłączyć się do naszych wysiłków.

5. Wspólnie będziemy promować prowadzenie studiów nad Holokaustem we wszystkich jego wymiarach. Będziemy promować edukację o Holokauście w naszych szkołach, na naszych uniwersytetach, w naszych społecznościach, a także będziemy zachęcać do podejmowania inicjatyw edukacyjnych w tym zakresie w innych instytucjach.
6. Czujemy się zobowiązani upamiętnić ofiary Holokaustu, jak też oddać cześć tym, którzy się Holokaustowi sprzeciwili. Będziemy popierać odpowiednie formy upamiętnienia Holokaustu, łącznie z wprowadzeniem Dnia Pamięci Holokaustu w naszych krajach.
7. Zobowiązujemy się rzucić nowe światło na wciąż nieznanne aspekty i epizody Holokaustu. Podejmiemy wszelkie niezbędne działania zmierzające do udostępnienia archiwów, aby badacze mogli zapoznać się z ich treścią.
8. Jest rzeczą wskazaną, aby ta pierwsza w nowym tysiącleciu, zakrojona na szeroką skalę międzynarodowa konferencja była deklaracją pragnienia, by siać ziarno lepszej przyszłości na glebie gorzkiej przeszłości. Łączymy się w cierpieniu z ofiarami i czerpiemy inspirację z ich walki. Naszym celem musi być pamięć o tych, którzy zginęli, szacunek dla tych, którzy przeżyli a także umacnianie powszechnego pragnienia ludzkości by żyć w warunkach wzajemnego zrozumienia i sprawiedliwości.

ROBOCZA DEFINICJA ANTYSEMITYZMU

Niewiążąca prawnie, robocza definicja antysemityzmu została przyjęta przez IHRA w 2016 r. Od tego czasu posługuje się nią wiele krajów i instytucji rządowych.

26 maja 2016 r. na sesji plenarnej w Bukareszcie zdecydowano o przyjęciu

następującej, niewiążącej prawnie, roboczej definicji antysemityzmu:

„Antysemityzm to określone postrzeganie Żydów, które może się wyrażać jako nienawiść do nich. Antysemityzm przejawia się zarówno w słowach, jak i czynach skierowanych przeciwko Żydom lub osobom, które nie są Żydami, oraz ich własności, a także przeciw instytucjom i obiektom religijnym społeczności żydowskiej”

Z myślą o ukierunkowaniu prac IHRA poniższe przykłady mogą służyć jako ilustracje:

Manifestacje antysemityzmu mogą obejmować ataki na państwo Izrael postrzegane jako zbiorowość żydowska. Jednak nie można uznać za antysemicką krytyki Izraela podobnej do kierowanej pod adresem jakiegokolwiek innego państwa. Antysemityzm bowiem często wiąże się z oskarżeniami Żydów o spiskowanie przeciwko ludzkości i jest często przywoływany w celu obarczania Żydów winą za to, że „dzieje się źle”. Obecny jest w mowie, piśmie, formach wizualnych i działaniu, bazując na złowrogich stereotypach i negatywnych cechach charakteru.

Współczesne przejawy antysemityzmu w życiu publicznym, mediach, szkołach, miejscach pracy i sferze religijnej mogą, biorąc pod uwagę ogólny kontekst, polegać między innymi na:

- nawoływaniu do zabijania lub krzywdzenia Żydów w imię radykalnej ideologii lub ekstremistycznych poglądów religijnych, pomocy w takich czynach lub usprawiedliwianiu ich;
- formułowaniu kłamliwych, odmawiających człowieczeństwa, demonizujących lub stereotypowych opinii o Żydach lub ich zbiorowej władzy, zwłaszcza, choć nie tylko, w postaci mitu o międzynarodowym spisku żydowskim lub o kontrolowaniu przez Żydów mediów, gospodarki, rządu lub innych społecznych instytucji;

- oskarżaniu Żydów jako narodu o odpowiedzialność za rzeczywiste lub wymaginowane czyny popełnione przez jedną osobę lub grupę Żydów, a nawet za czyny popełnione przez osoby niebędące Żydami;
- negowaniu faktu, zakresu, mechanizmów (np. komór gazowych) lub intencjonalności ludobójstwa narodu żydowskiego dokonanego przez narodowosocjalistyczne Niemcy oraz ich zwolenników i sojuszników podczas II wojny światowej (Holokaust);
- oskarżaniu Żydów jako narodu lub Izraela jako państwa o wymyślenie lub wyolbrzymienie Holokaustu;
- oskarżaniu obywateli żydowskich o bycie bardziej lojalnym wobec państwa Izrael lub wobec rzekomych międzynarodowych interesów żydowskich niż wobec swojego kraju;
- odbieraniu Żydom prawa do samostanowienia, np. przez wyrażanie poglądu, że istnienie państwa Izrael jest przedsięwzięciem rasistowskim;
- stosowaniu podwójnej miary przez wymaganie od Izraela zachowania, którego nie oczekuje się lub nie wymaga od jakiegokolwiek innego państwa demokratycznego;
- wykorzystywaniu symboli i obrazów kojarzonych z klasycznym antysemityzmem (np. spowodowanie śmierci Jezusa, używanie krwi chrześcijańskich dzieci do rytuału religijnego) w charakterystyce Izraela lub Izraelczyków;
- porównywaniu współczesnej polityki Izraela z polityką nazistów;
- obarczaniu Żydów jako ogółu odpowiedzialnością za czyny państwa Izrael.

Antysemicki czyn uznawany jest za przestępstwo, gdy tak definiuje go prawo (np. negowanie Holokaustu lub rozpowszechnianie materiałów antysemickich w niektórych krajach).

Przestępstwo uznane jest za przejaw antysemityzmu, gdy cele ataków – niezależnie od tego, czy są to osoby, czy ich mienie, takie jak budynki, szkoły, miejsca modlitw i cmentarze – zostały wybrane, ponieważ są żydowskie lub związane z Żydami lub są postrzegane jako takie.

Dyskryminacja o charakterze antysemickim polega na odmawianiu Żydom możliwości lub usług dostępnych dla innych i jest ona nielegalna w wielu krajach.

ROBOCZA DEFINICJA NEGACJONIZMU I ZNIEKSZTAŁCANIA PRAWDY HISTORYCZNEJ O HOLOKAUŚCIE

Niewiążąca prawnie, robocza definicja w sprawie zaprzeczania i zniekształcania Holocaustu została przyjęta na posiedzeniu plenarnym IHRA w Toronto w 2013 r.

Negacjonizm to propagandowy dyskurs, który neguje rzeczywistość historyczną oraz zakres Holocaustu (Szoa), czyli eksterminacji Żydów przez nazistów i ich współpracowników podczas II wojny światowej. Negacjonizm odnosi się w szczególności do wszelkich prób twierdzenia, że Holocaust (Szoa) w ogóle się nie wydarzył.

Negacjonizm może obejmować publiczne negowanie lub poddawanie w wątpliwość stosowania podstawowych metod zagłady (np. komór gazowych, masowych rozstrzelań, głodzenia i torturowania) lub zamiaru dokonania ludobójstwa na narodzie żydowskim.

Negacjonizm w swych różnych formach jest przejawem antysemityzmu. Usiłowanie zaprzeczania ludobójstwu Żydów jest próbą oczyszczenia narodowego socjalizmu i antysemityzmu z winy i odpowiedzialności za ludobójstwo na narodzie żydowskim. Formy negacjonizmu mogą również obejmować obwinianie Żydów za wyolbrzymianie lub wymyślenie Zagłady dla celów politycznych lub finansowych, jak gdyby była ona wynikiem żydowskiego spisku. W tym przypadku, celem negacjonizmu jest przerzucenie odpowiedzialności na Żydów i ponowna legitymizacja antysemityzmu.

Celem negacjonizmu często bywa rehabilitacja otwartego antysemityzmu oraz promowanie ideologii politycznych i tworzenie warunków, które sprzyjają zaistnieniu takiego samego zdarzenia, jakiemu negacjonizm zaprzecza.

Zniekształcanie prawdy historycznej o Holokauście odnosi się m.in. do:

1. zamierzonych działań podejmowanych w celu usprawiedliwienia Holocaustu lub minimalizowania jego znaczenia lub istotnych jego elementów, w tym [rol] kolaborantów i sojuszników nazistowskich Niemiec;
2. rażącego zaniżania liczby ofiar Holocaustu wbrew temu, co podają wiarygodne źródła;
3. prób obwiniania Żydów za spowodowanie ludobójstwa swojego narodu;
4. twierzeń, które przedstawiają Holocaust jako pozytywne wydarzenie historyczne. Twierdzenia te nie są przykładem negacjonizmu, lecz są z nim ściśle związane jako radykalna forma antysemityzmu. Mogą one sugerować, że Holocaust nie okazał się wystarczająco skutecznym w realizacji swego celu, jakim było „ostateczne rozwiązanie kwestii żydowskiej”;
5. prób rozmycia odpowiedzialności za utworzenie obozów koncentracyjnych i obozów śmierci, zakładanych i prowadzonych przez nazistowskie Niemcy, poprzez obarczanie winą innych narodów lub grup etnicznych.

INNE ŹRÓDŁA INFORMACJI

Obok wytycznych IHRA dotyczących nauczania o Holokauście istnieje wiele narzędzi i zasobów wspierających edukację na temat Zagłady. Poniższa lista wskazuje jedynie kilka z nich ...

Aby uzyskać więcej informacji na temat Holokaustu w kontekście zapobiegania ludobójstwu, edukacji na temat praw człowieka lub badania przemocy, rozważ publikację UNESCO Edukacja na temat Holokaustu i zapobiegania ludobójstwu: *Przewodnik polityczny* (2017). Obecnie jest dostępny w języku angielskim, francuskim, hiszpański, arabski i portugalskim.

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000248071>

Znajomość kontekstu i wiedzę na temat Holokaustu wzmocni internetowa *Encyklopedia Holokaustu* w Muzeum Stanów Zjednoczonych. To zbiór artykułów zawierających kluczowe fakty, treści, podstawowe źródła i pytania wspierające krytyczne myślenie

<https://encyclopedia.ushmm.org>

Kluczowe tematy przedstawione w historycznym kontekście do obejrzenia w filmotece Yad Vashem <https://www.yadvashem.org/education/educational-videos.html>

Więcej informacji na temat edukacji o antysemityzmie można znaleźć na stronie ODIHR i UNESCO *Przeciwdziałanie antysemityzmowi poprzez edukację: wytyczne dla osób odpowiedzialnych za wyznaczanie kierunków polityki* (maj 2018). Dostępne w języku polskim.

<https://www.osce.org/odihr/383089>

Aby uzyskać więcej informacji na temat ludobójstwa Romów i Sinti, te dwa zasoby internetowe stanowią dobre wprowadzenie: <http://www.romasintigenocide.eu/en/home>; <https://romasinti.eu/>

Materiały i metody pracy z najmłodszymi uczniami dostępne w Notesie Pedagogicznym Mémorial de la Shoah: <http://www.memorialdelashoah.org/en/education-training/pedagogical-notes/primary-school.html>

Więcej informacji na temat edukacji o prawach człowieka w miejscach pamięci o Holokauście można znaleźć w publikacji FRA – Agencji Praw Podstawowych Unii Europejskiej (2010) *Podróż w przeszłość-nauka na przyszłość: Podręcznik dla nauczycieli*.

Dostępny w języku polskim.

<https://fra.europa.eu/en/publication/2010/excursion-past-teaching-future-handbook-teachers>

INTERNATIONAL
**HOLOCAUST
REMEMBRANCE**
ALLIANCE

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

In partnership with
UNESCO